

Astrid Heian Carlsen

Balanse i regnskapet

Statusteoriens forklaringskraft på japansk og russisk utenrikspolitikk

Masteroppgave i Statsvitenskap
Veileder: Torbjørn Lindstrøm Knutsen
November 2022

Astrid Heian Carlsen

Balanse i regnskapet

Statusteoriens forklaringskraft på japansk og russisk
utenrikspolitikk

Masteroppgave i Statsvitenskap
Veileder: Torbjørn Lindstrøm Knutsen
November 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne avhandlingen tester statusteoriens forklaringskraft ved å stille følgende forskningsspørsmål: *Hvordan kan statusteori bidra til å forklare Japans alenegang og ekspansjon i mellomkrigstiden, og i hvilken grad kan samme teori benyttes for å forstå Russlands invasjon av Ukraina?* I Japans tilfelle benyttes tre fredsavtaler til å illustrere hvordan opplevelsen av rang-ubalanse bidro til japansk isolasjon og aggresjon mot Vesten. Muligheten til isolasjon fra Vesten er en av de tydeligste forskjellene når Russlands tilfelle skal vurderes. Dermed blir Russlands sammensatte geografi og tilhørende historie avgjørende i en forklaring som legger vekt på rang-ubalanse for å forklare invasjonen av Ukraina.

Abstract

This thesis tests the explanatory power of status theory by asking the following research question: *How can status theory help to explain Japan's solitude and expansion in the interwar period, and to what extent can the same theory be used to understand Russia's invasion of Ukraine?* In Japan's case, three peace treaties are used to illustrate how the experience of rank imbalance contributed to Japanese isolation and aggression against the West. The possibility of isolation from the West is one of the clearest differences when it comes to assessing Russia's case. Thus, Russia's complex geography and associated history become crucial in an explanation that emphasizes rank imbalance to explain the invasion of Ukraine.

Forord

Hvilket narrativ man opererer med, har mye å si for hvordan verden ser ut. En beskrivelse av arbeidet med denne masteroppgaven kan ta utgangspunkt i to ulike narrativ, og dermed gi to ganske ulike virkelighetsbeskrivelser. Sannheten ligger vel et sted mellom de to.

2022 skulle bli året da jeg fullførte studiet jeg tok permisjon fra i 2012, og livet som student har lignet lite på det jeg forlot for 10 år siden. Denne oppgaven har på et eller annet mirakuløst vis blitt til mellom jobb, familieliv og flytting fra Trondheim til Hamar. Det har vært en krevende periode. Men det har også vært veldig givende, noe som vel er utgangspunktet for narrativ nummer to. Å skrive denne oppgaven har vært en egotripp. Jeg har fått muligheten til å fordype meg i en problemstilling, lære mye nytt og utfordre meg selv.

Å skrive en masteroppgave er et privilegium man bør sette pris på. Å ha en veileder som investerer tid og engasjement i mitt prosjekt, er ikke noe jeg tar for gitt. Jeg vil takke Torbjørn Knutsen for mange gode timer med veiledning. Å skrive en master er litt som å gå ut i et tjern med mudrete bunn. Når du trækker uti, blir vannet veldig uklart. På liknende vis har jeg tidvis kjent på mangelen på god sikt i arbeidet med masteren. Som når mudderet faller til ro på bunnen igjen, har Torbjørn hjulpet meg med å tydeliggjøre det som er uklart, og han har bidratt til at jeg har beholdt troen på at sikten vil klare etter hvert. I tillegg har han gjort det med en imponerende entusiasme. Jeg kan heller ikke unngå å sende en takk til Jo Jakobsen. Dette prosjektet så sin begynnelse i en semesteroppgave om Japan som ble til med støtte fra Jo og Torbjørn. Høsten 2020, da jeg skulle gjenoppta studiene, falt valget på faget «Stormakters vekst og fall». Det viste seg å være et meget godt valg, og det var da jeg innså at statsvitenskap slettes ikke var en så firkantet disiplin som jeg hadde inntrykk av. Tvert imot, Jo og Torbjørn viste meg at det er mulig å tøyne grenser og se sammenhenger mellom ulike fagtradisjoner, og å ha det litt gøy på veien. Det har vært et privilegium å få veiledning av to som er kloke, rause og har et finurlig skråblikk på verden. Det siste tror jeg er nødvendig for å unngå å miste motet når man studerer internasjonal politikk.

Jeg kan selvsagt ikke skrive dette forordet uten å si noe om mine aller nærmeste. Tormod (38), Agnes (8) og Fredrik (5). De har gitt meg tid og rom til å skrive. De har også vært overbærende til at jeg tidvis har vært fysisk til stede, men mentalt langt borte. De har på ulikt vis engasjert seg i diskusjoner jeg har initiert ved kjøkkenbenken, over middagsbordet og mellom legoklossene. Virkelighetsoppfatning, status, respekt og anerkjennelse er fenomener

det er lett å leve seg inn i uansett alder – så takk for støtte, varierte og interessante diskusjoner, gode klemmer og motivasjon.

Til slutt vil jeg takke meg selv for at jeg valgte å ta opp igjen studiet, og at jeg fullførte.

Innhold

Sammendrag/Abstract	iii
Forord	v
Innhold	vii
Kart.....	ix
Tabeller og grafer	ix
1 Innledning.....	2
1.1 Statusteori som forklaring	4
1.2 Data og kilder	5
2 Statusteori.....	8
3 Japan.....	16
3.1 Fra isolasjon til imperium - skapelsesmyte og nasjonal identitet.....	16
3.2 Møtet med Vesten.....	19
3.2.1 Portsmouthavtalen	20
3.2.2 Versaillesavtalen	22
3.2.3. Washingtonavtalen	26
3.3 Konflikt med Vesten.....	29
3.3.1 Alenegang, opprustning og ekspansjon	29
4 Russland	36
4.1 Moskva som det tredje Rom - skapelsesmyte og nasjonal identitet.....	37
4.2 Møtet med Vesten.....	40
4.2.1 Aspirerende stormakt.....	41
4.2.2 Verden polariseres	45
4.2.3 Et nytt Russland og en ny verdensorden.....	47
4.3 Konflikt med Vesten.....	57
4.3.1 Russlands invasjon av Ukraina	57
5 Konklusjon	60
Litteratur	64
Vedlegg	70
Vedlegg 1: Profesjonsfaglig relevans	70

Kart

Kart A	Japan	16
Kart B	Japans ekspansjoner, 1932-1942	31
Kart C	Kyivriket i det ellevte århundre	45
Kart D	Sovjetunionen	52
Kart E	Russland	48

Tabeller og grafer

Tabell 1	Industrialiseringsnivå per innbygger, 1880-1938	32
Tabell 2	Stormaktenes forsvarsutgifter, 1930-1938	33
Tabell 3	Nasjonal inntekt blant stormakter i 1937 og prosent brukt på forsvar	33
Tabell 4	Forsvarsutgifter, 2006	51
Graf 1	Økonomiske kapabiliteter målt i BNP, 2007	54

1 Innledning

Den 24. februar 2022 gikk russiske bakkestyrker inn i Ukraina. I juni samme år ga Emmanuel Macron et intervju som vekket reaksjoner. Den franske presidenten understreket at det er viktig at Russland ikke blir ydmyket (Sabbagh 2022).¹ Macron mente at vi må ta lærdom av ydmykelsen av Tyskland i Versailles etter første verdenskrig, en ydmykelse som bidro til en ny verdenskrig tjue år senere (Keiger 2022). Æreselementet den franske presidenten vektla har tradisjonelt fått lite oppmerksomhet innenfor studiet av internasjonal politikk. I sitt hovedverk *Leviathan* beskriver filosofen Thomas Hobbes tre grunnleggende årsaker til at konflikt bor i menneskets natur: først konkurranse, dernest usikkerhet og sist ære (Hobbes 2018:114).² Forskning på internasjonale relasjoner har lenge benyttet Hobbes' ideer om menneskets natur i sine tolkninger av hva som driver stater i deres samhandling, men fokuset har vært rettet mer mot rollene rikdom og sikkerhet spiller, og mindre mot ære (Carvalho og Neumann 2015:2).³

I studier av internasjonal politikk har det lenge eksistert en idé om at det internasjonale samfunnet er preget av aktører som opererer innenfor et anarki (Williams et al., 2007:20). Nyrealisten Kenneth Waltz er en av de som vektlegger anarkitilstanden når han trekker frem at internasjonale relasjoner karakteriseres av fraværet av felles styrende institusjoner (Waltz 2018:11). Ifølge Waltz, styres suverene staters handlinger av egeninteresse. I anarkiet er enhver stat dommer over sin egen sak, og det finnes ingen forsikring om at andre stater ikke kan komme i veien. Denne uavklarte og usikre situasjonen gjør konflikt uunngåelig (Waltz 2018:160,238). Mekanismen realistene innfører for å forklare fravær av krig, og tilstedeværelse av orden i anarkiet, er prinsippet om maktbalanse. Dette er et prinsipp som legger vekt på stormakter som hovedaktører (Waltz 2018:236).

De siste 10-15 årene har anarkifokuset blitt utfordret av andre teoritradisjoner. For eksempel peker professor Ayşe Zarakol på et grunnleggende problem ved manglende oppmerksomhet rettet mot den bestemte kulturelle og historiske opprinnelsen til det moderne internasjonale systemet. Ifølge Zarakol, har teoretikere innenfor anarkitilnærmingen behandlet sosiale dimensjoner i internasjonale relasjoner som ubetydelige. Å ignorere effekten av sosial

¹ Slik at Vesten kan bygge en vei ut via diplomatiske kanaler den dagen kampene stopper. Videre uttalte han også at han mente Putin hadde isolert seg selv, og påpekte hvor vanskelig det er å komme ut av en slik situasjon (Sabbagh 2022).

² Konkurranse fører til at mennesker søker konflikt for rikdom, usikkerhet gir grobunn for konflikter fordi man vil øke sin sikkerhet, og ære fører til konflikter fordi man vil opprettholde sitt rykte (Hobbes 2018:114).

³ Det kan tenkes at da Hobbes anvendte æresbegrepet, så mente han ære i form av beseiring og å vinne ære. Når begrepet anvendes her, og med dagens perspektiv, tolkes ære som status og behov for anerkjennelse.

stratifikasjon på statlig adferd gir en mangelfull forklaring på adferden til majoriteten av stater innenfor det internasjonale systemet. At stormaktene – de som definerer det internasjonale systemet – representerer det “normale”, og at alle andre som ikke deler samme kultur, settes i en situasjon der de enten lar seg assimilere eller skiller seg ut som outsiders, er, ifølge Zarakol, et viktig poeng som bør vektlegges i en analyse av internasjonal politikk (Zarakol 2011:6, 241-242). Siden anarkisentrerte tilnærminger anser statlig suverenitet som et varig faktum i verdenspolitikken, reduseres verdenspolitikken til et internasjonalt, det vil si mellomstatlig, system. Dette forutsetter både klare grenser og at statlige handlinger er uløselig knyttet til statlige interesser. Men suverenitet er ikke det eneste som definerer statene i verdenspolitikken. Teorier som vektlegger hierarki, skal gi et rammeverk for å teoretisere og empirisk analysere verdenspolitikken som et *globalt system*. Innenfor det globale systemet settes relasjonene mellom aktører i fokus, og handlinger kan derfor forklares ut fra disse relasjonene (Mattern & Zarakol 2016:624-625). Jeg mener at Zarakol er inne på noe interessant når hun problematiserer den sosiale stratifikasjonen, eller hierarkiet, i det internasjonale samfunnet. At også anarkitilnærmingen i hovedsak fokuserer på stormakter bidrar til å bekrefte ideen om at det internasjonale samfunnet er et hierarkisk organisert system, og at det gir mening å ta utgangspunkt i den ideen. Det sosiale aspektet Zarakol trekker inn, støtter opp under ideen om at ære kan bidra til å forklare konflikter der forklaringer basert på sikkerhet og økonomi kommer til kort.

Jeg vil utforske om statusteori, som befinner seg innenfor tradisjonen som ser på det internasjonale samfunnet som et hierarki, kan berike forståelsen vår av internasjonal konflikt (Carvalho og Neumann 2015:xiii). Teori kan beskrives som nåla i kompasset innenfor studiet av internasjonale relasjoner. Teorien hjelper oss med å navigere, og hvilken teori vi benytter, er dermed styrende for veien vi velger å gå (Mearsheimer & Walt 2013:428). Valget av statusteori skal hjelpe meg med å beslutte hvilke faktorer som er viktigst, og teorien skal forklare hvorfor en bestemt hypotese bør være sann, ved å identifisere kausale mekanismer som produserer forventet utfall. Selv om hovedkravet til en teori er at den må ha forklaringskraft, så skal studiet av internasjonale relasjoner gjøres med ydmykhet. Det finnes ikke én enkelt teori som kan gjøre det lett å forstå verdenspolitikken (Mearsheimer & Walt 2013:431-432, 449). Dette er altså ikke et forsøk på å utelukke velstand og sikkerhet som forklaringsfaktorer på konflikt, men heller et bidrag til å berike vår forståelse.

1.1 Statusteori som forklaring

For å teste styrken i statusteori som forklaringsprinsipp blir det nødvendig å velge ut noen caser. Casestudier er historier som skal illustrere et poeng (Moses & Knutsen 2019:133). I historisk forskningstradisjon er det vanlig å gi en rent empirisk presentasjon av et case. I samfunnsvitenskapen gir vi en presentasjon der caset benyttes for å gi noen generelle forklaringer på hvordan ting henger sammen (Moses & Knutsen 2019:143-144). Det finnes et bredt utvalg historiske eksempler man kunne ha benyttet for å teste statusteoriens styrke, for eksempel Kinas borgerkrig etter det som kineserne kaller ydmykelsens århundre,⁴ eller hvordan Tysklands pålagte krigsskyld etter fredsforhandlingene i Versailles brukes som forklaringsfaktor for andre verdenskrig (Wang 2008:783, Goldstein 2002:17). Mitt valg av caser har falt på Japans alenegang og ekspansjon i mellomkrigstiden, og Russlands invasjon av Ukraina i 2022.

Casene er *i seg selv* ulike. Japan var på den tiden en ekspanderende stat som dominerte i sin region og ønsket i utgangspunktet å spille ball med Vesten. Russland på sin side så det gamle imperiet forsvinne og har fremstått som usikre på om de ønsket å delta i det vestlige samspillet. Det som er felles er at dette er eksempler på stater som har samarbeidet med Vesten, men som har erfart å ikke få den anerkjennelsen de opplever at de fortjener. De velger så å avslutte dette samarbeidet og isolere seg, og denne avslutningen innebærer en form for aggressiv adferd. Problemformuleringen som skal undersøkes ser dermed slik ut: *Hvordan kan statusteori bidra til å forklare Japans alenegang og ekspansjon i mellomkrigstiden, og i hvilken grad kan samme teori benyttes for å forstå Russlands invasjon av Ukraina?*

Dette er ikke uberørt grunn, så før vi går videre bør det knyttes noen kommentarer til tilstøtende eller lignende empiriske studier på feltet. Det finnes forskning på Japan og Russlands nasjonale identitet og internasjonale status (Anno 2018). Det er også skrevet om koblingen mellom japansk aggresjon og amerikansk arroganse (Record 2009). Forskning på Russland og landets søken etter statusanerkjennelse og tilhørende frustrasjon er mangfoldig (Freire & Heller 2018; Forsberg 2014; Larson & Shevchenko 2010 og 2014). Dette er bare noen av mange eksempler. At noen andre har tenkt på dette før meg er motiverende. Det bekrefter at det er interessant å utforske sporet videre.

⁴ Betegnelsen ydmykelsens århundre som peker mot midten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet, da Kina, ifølge kineserne, ble angrepet, hundset med og revet i stykker av imperialister (Wang 2008:783).

Det er en kjent sak at et av hovedproblemene til en casestudie med få caser er såkalt seleksjonsskjevhet (Moses & Knutsen 2019:95). Hva kan vi egentlig si om generelle tendenser ut ifra et så lite utvalg? Det er en viktig erkjennelse at funnene i dette studiet har sine klare begrensninger, og det vil vel ikke overraske at en del av konklusjonen blir at mer forskning trengs. Det betyr ikke at det ikke er noe å hente her. Ved å benytte samsvarsmetoden, kan vi undersøke om variabelen status har forklaringskraft på to ellers relativt ulike caser. En undersøkelse som baserer seg på samsvarsmetoden, kan kritiseres for at den kan lede til falske empiriske generaliseringer. Hovedkritikken er at verden er for kompleks til at metoden kan benyttes (Moses & Knutsen 2019:101). Det er riktig at kompleksiteten i casene som skal undersøkes gjør at vi ikke nødvendigvis kan konkludere med at det er en klar årsak-virkning-relasjon mellom manglende anerkjennelse og aggresjon. Det kan også tenkes at det finnes flere årsaker som virker inn på utfallet; det vil vi heller ikke kunne avdekke i denne undersøkelsen (Moses & Knutsen 2019:103). Det som er av interesse her, er ikke nødvendigvis å utelukke andre forklaringsfaktorer, men heller å undersøke styrken i statusteori, og i hvor stor grad vi kan påstå at manglende anerkjennelse er en utløsende faktor for aggressiv adferd.

For å kunne gjennomføre denne undersøkelsen, må det gjøres noen historiske uttak. Casene som skal undersøkes er svært ulike, men tre elementer er sentrale i analysen og ligger dermed til grunn for uttakene: skapelsesmyte, nasjonal identitet og møtet med Vesten. En skapelsesmyte forteller om nasjonen som et spesielt samfunn. Nasjonal identitet handler om en nasjon som skaper og bevarer et unikt samfunn. Nasjonens møte med «den andre», i dette tilfellet Vesten, bidrar til å forsterke den nasjonale identiteten (Tolz 2001:1).

1.2 Data og kilder

Jeg benytter dokumenter til å lete etter uttak fra historien som kan vise en sammenheng mellom manglende anerkjennelse og aggresjon. Kvalitativ metode har fått en etablert fot innenfor statsvitenskapen. Allikevel er det verdt å dvele litt ved spørsmålet om vi kan forklare kausalitet med kvalitativ metode. Man kan begynne med å skille mellom *forklaring* og *forståelse*. Forklaring knytter seg mer til naturvitenskapen, imens forståelse hører mer hjemme innenfor samfunnsvitenskapen. Samtidig er samfunnsvitenskapen tett på en forklaring når den avdekker hvordan bestemte kulturelle og institusjonelle mønstre former menneskelige handlingsmønstre. Å søke forståelse betyr at vi fokuserer mer på meningssammenheng enn regularitet som en slags lovmessighet. Man behøver derfor ikke å overdrive motsetningen mellom forklaring og

forståelse. En annen mer forsonlig tilnærming skiller mellom *varianstilnærmingen* og *prosesstilnærmingen* når vi leter etter kausale forhold.⁵ Historiske studier innenfor statsvitenskapen har hovedsakelig benyttet seg av sistnevnte tilnærming. Denne hevder at om den kvalitative sammenhengen mellom X og Y etableres tett nok empirisk, så behøver vi ikke et eksperimentelt design for å la oss overbevise om at det finnes et kausalforhold. Prosesstilgangen kommer nærmere på *hvordan* og *hvorfor*, og rommer i større grad prosessens kompleksitet, men er svakere til å besvare spørsmålet om nettoeffektens eksakte størrelse (Dahler-Larsen 2007: 318,328-340).

Med manglende evne til å lese russisk og japansk, sier det seg selv at sekundærkilder vil være hovedkildene til empiri. Svært mye av empirien som benyttes er ført i pennen av vestlige akademikere, og tekstene er skrevet i moderne tid. Tilfanget av kilder om Russland på engelsk er også påfallende større enn tilsvarende om Japan. Å benytte seg av sekundærlitteratur kan føre til at enkelte perspektiver blir forbigått. Det er ikke grunn til å tro at materialet som er benyttet gir feilaktige fremstillinger av historien, men det er viktig å anerkjenne at det ligger mye makt i å formidle historie. Målet med historieskriving er å frembringe kunnskap om fortiden som vi kan stole på; en kunnskap som skal representere historien slik det faktisk var, eller i det minste essensen av hvordan det var. Målet er ikke bare å samle fakta, men å forstå hvordan det var å være der på den tiden i historien. Når det er sagt, så vil man aldri kunne forstå hva som skjedde fullt og helt med mindre man hadde en tidsmaskin, og dermed kunne være der og oppleve hendelsene selv (Moses & Knutsen 2019:122-123, Tosh 2010:1). Det kan også være relevant å knytte noen kommentarer til de tilfellene media har vært kildegrunnet. Det er ikke grunn til å tro at kildene jeg har benyttet sprer falske nyheter, men de aller fleste mediekanaler vil ha en politisk slagside som kan ha påvirket måten informasjonen er fremstilt. Det er allikevel i all hovedsak informasjonen, og ikke hvordan den er fremstilt, som har vært grunnet for å hente uttakene derfra.

Mange vil si at en best mulig tilnærming til historie vil være å benytte seg av primærkilder, som memoarer, brev, dagbøker, statlig dokumentasjon og så videre. Sekundærkilder vil ha sin naturlige begrensning fordi det til en viss grad vil være å utforske historie gjennom historikerens linse (Moses & Knutsen 2019:124). Samtidig kan også bruk av

⁵ Varianstilnærmingen hører til under eksperimentell og statistisk metode, hvor man under så kontrollerte omstendigheter som mulig sammenholder variasjoner i årsaksforhold og effektforhold, og dermed kan konkludere i hvilket omfang variasjoner av X påvirker variasjoner av Y når alt annet er likt. Prosesstilnærmingen fokuserer på hvordan det eventuelt går til at X påvirker Y (Dahler-Larsen 2007:329).

primærkilder kritiseres for at de først og fremst gir et innblikk i de privilegertes perspektiv på historie, og dermed i svært begrenset grad gir en tilgang på hva «folk flest» opplevde (Moses & Knutsen 2019:129). I tillegg er primærkilder heller ikke nødvendigvis gode gjengivelser av det som skjedde, selv om de er tettere på. I møte med alle kilder, men kanskje spesielt primærkilder, blir det viktig å spørre seg hvordan, når og hvorfor det aktuelle dokumentet ble produsert (Tosh 2012:122). Disse spørsmålene er mest relevante i de tilfellene der den russiske regjeringens nettside benyttes som kilde. Dette kildegrunnlaget kommer fra en part med en politisk agenda. I denne undersøkelsen gjør det ikke kilden mindre relevant, heller mer. Å få innblikk i hvordan informasjon styres og formidles fra det russiske statsapparatet gir et nyttig innblikk for å forstå den russiske virkelighetsoppfatningen.

2 Statusteori

At det eksisterer et hierarki eller en rangorden i det internasjonale systemet, er en vanlig innfallsvinkel både innenfor tradisjonell litteratur om internasjonale relasjoner og i diplomatiske tradisjoner (Wallace 1971:23). Bruk av termer som supermakt, stormakt og bananrepublikk minner oss om at samfunnet av nasjoner på ingen måte er klasseløst.⁶ Enkelte teoretikere har hentet inspirasjon fra den sosiologiske tradisjonen for å kunne si noe om tematikken på internasjonalt nivå.⁷ Ved å lage konsepter om ubalanse i rang eller status-inkonsekvens, har man utviklet forklaringsfaktorer inspirert av sosiologien i studier av internasjonal konflikt (Wallace 1971:23).

Forskning på internasjonale relasjoner på tvers av forskningstradisjoner ser status som et kritisk element i internasjonal politikk (Gilpin 1981; Dafoe et al., 2014; Larson et al., 2014). Status kan sies å være dag-til-dag-valutaen i internasjonale relasjoner. Hvis en stats styrke blir anerkjent, kan den oppnå sine mål uten å måtte demonstrere den (Gilpin 1981:31). Noe forskning setter søkelys på status i form av materielle attributter som velstand og militære kapabiliteter, mens andre vektlegger en mer relasjonell tilnærming (Duque 2018). Sterke materielle kapabiliteter trenger ikke nødvendigvis å bety en automatisk høy status; de henger tett sammen, men forholdet er ikke én til én. Nord-Korea er et eksempel på dette, som en atommakt med lav status internasjonalt (Duque 2018:577). Det er ikke unaturlig å tenke at Nord-Korea mener at de burde ha høy status på grunn av sine militære kapabiliteter, men de får det ikke på grunn av sitt autoritære styresett. Andre land har høy status på tross av relativt lave kapabiliteter, som for eksempel Storbritannia. Norge er også et interessant eksempel. Det er et lite land med beskjedne militære kapabiliteter sammenlignet med stormaktene, som allikevel har fått en fot innenfor grupper av høy status internasjonalt ved å markere seg som en freds- og meglernasjon (Carvalho & Neumann 2015:1-2).

Det kan være nyttig å se på materielle kapabiliteter og det relasjonelle aspektet som supplerende, når vi skal si noe om status. Det materielle lar seg enklere måle, men det relasjonelle kan være et supplement som løfter frem viktigheten av statlige relasjoner og

⁶ Til og med noe så egalitært som FN opererer med et sikkerhetsråd satt sammen av et privilegert knippe stater (Wallace 1971:23).

⁷ Lagdeling og hierarki i det internasjonale systemet har ikke fått i nærheten av samme oppmerksomhet som korresponderende forskning på samfunnsnivå. Dette til tross for at forskere med teoretisk søkelys på maktkonseptet har forsøkt å spesifisere hvilke kriterier som avgjør nasjoners plassering på rangstigen, og hvordan denne plasseringen kan relateres til nasjonal adferd (Wallace 1971:23).

hvordan status avhenger av anerkjennelse (Duque 2018:578).⁸ ⁹ Den relasjonelle tilnærmingen vektlegger at stater anerkjenner stater som deler lignende verdier og ressurser, og status oppnås dermed gjennom relasjoner (Duque 2018:580, 589).¹⁰ Status er altså svært *subjektivt*. Den kan ikke alene leses ut av en stats materielle attributter; det kommer også an på andres oppfatning. Mer immaterielle ressurser som kulturelle ervervelser, myk makt, og moralsk autoritet blir en del av denne helhetsvurderingen. Status kan også konseptualiseres som en kollektiv tro på en gitt stats rangering innenfor gitte egenskaper.¹¹ At status reflekterer *kollektive* overbevisninger, innebærer at disse går ut over individuelle staters persepsjon. Det kan godt tenkes at stater er noe uenige i den relative rangeringen til en bestemt stat, men alt i alt eksisterer det en generell enighet om hvilke stater som er ledende, og hvilke stater som er medlemmer av de ulike statusklubbene. Man kan ikke alene beslutte noen andre sin status. Status handler om å basere sin tro på hva andre tror (Larson et al., 2014:7-9).

Status er altså subjektivt og kollektivt, men det er ikke opp til hvem som helst å gjøre seg til dommer over statushierarkiet. I og med at hierarkiet defineres ut fra en konsensus mellom stormaktene, snakker vi om en intersubjektivitet i det internasjonale samfunnet. Dermed vil det være enkeltstater som må innfinne seg i et system der de får en annen innplassering enn de selv mener seg berettiget til, fordi de ikke sitter med definisjonsmakten. Her er både Japan og Russland gode eksempler. Som vi skal se i casegjennomgangen, har Japan kapabiliteter, men

⁸ Selv ved håndtering av de mer materielle indikatorene, så er det ikke alltid enkelt å få en samlet oversikt og et grunnlag for å sammenligne. For eksempel kan en stat være sterk på noen indekser for stormakts-status, men ikke andre. Sovjetunionen hadde suverene militære kapabiliteter og global rekkevidde, men en svak økonomisk, teknologisk og industriell base (Larson et al., 2014:8-9).

⁹ Statusbegrepet krysser, overlapper og samvarierer naturlig nok med andre grunnleggende samfunnsfaglige konsepter. Status har en bidragende forklaringsverdi, men den står ikke alene. Andre relaterte konsepter ligger tett opp til statuskonseptet, som makt, autoritet og prestisje. Makt forteller om en aktørs evne til å påvirke utfall, uavhengig av ressurser, autoritet gir en legitim rett til å bestemme over andre stater, og prestisje handler om en uttalt anerkjennelse av en aktørs oppnådde mål. Til sist finner vi konseptet ære, som innebærer å følge en kodeks assosiert med en statusgruppe (Larson et al., 2014:13-17).

¹⁰ Statusanerkjennelse kan konkretiseres i form av *statusmarkører*, disse symboliserer respekt og aktelse. I dagens internasjonale system inkluderer statusmarkører medlemskap i eliteklubber som G8, permanent medlemskap i FNs sikkerhetsråd, lederposisjoner i internasjonale organisasjoner, vertskap for internasjonale sportsevenementer, formelle statsbesøk, toppmøter og inkludering i uformelle problemløsnings-grupperinger (Larson et al 2014:9-10). Oppnådd status inntreffer når aktører av høyere status anerkjenner statusens økte ansvar, privilegier eller rettigheter gjennom ulike statusmarkører. Siden status er subjektivt, så vil statusøkende adferd søke å påvirke andres oppfattelse av en stats relative plassering ved å anskaffe status-symboler. I og med at man ikke kan misunne det man ikke kan se, så vil status-søkende adferd heller rettes mot observerbare kvaliteter og ressurser enn mindre synlige goder, som offentlig helse, ren luft, fritid eller sosial forsikring. I internasjonale relasjoner kan status-søkende adferd inkludere romfarts-programmer, anskaffelse av høyteknologi-våpen, store diplomatiske initiativer og promotering av en stats myke makt eller kultur (Larson et al., 2014:10-12).

¹¹ Eksempel på egenskaper kan være velstand, evne til å utøve makt for å få andre til å gjøre som du ønsker, kultur, demografisk posisjon, sosiopolitisk organisering og diplomatisk innflytelse (Larson et al., 2014:7).

oppnår ikke høy status, imens Russland mangler kapabilitetene, men forventer høyere status. Disse statene mangler altså et eller annet for å få den statusen de mener seg berettiget til.

I internasjonal politikk manifesterer status seg på to distinkte, men relaterte måter: som medlemskap i en definert klubb med aktører, og som en relativ posisjon innenfor den klubben. For eksempel kan man se på det internasjonale systemet som en klubb hvor medlemskap oppnås ved suverenitet. Når statusen som suveren bekreftes via anerkjennelse blant andre suverene, kan en stat søke medlemskap i en statusgruppe innenfor det overordnede statssystemet, der det mest spesielle er stormaktsstatus. Det finnes også mindre formaliserte mulige rangeringer innenfor klubber, som blir spesielt fremtredende når de innebærer en form for forrang, lederskap eller «nummer én»-status, som for eksempel ledere innenfor ulike regionale grupperinger eller hegemonier i stormaktsklubben (Larson et al., 2014:7-8). Kina er eksempelvis nummer én i sin region, mens USA sitter på toppen av hierarkiet i verden. Vi kan se for oss et *lagdelt system* satt sammen av ulike *aktører* som på tradisjonelt samfunnsvitenskapelig vis har mål, og evner å utøve handlinger for å nå disse målene, og at disse aktørene samhandler med hverandre. Det vil være naturlig med en *arbeidsdeling* mellom de ulike aktørene. Videre vil aktørene *rangeres* ut fra en rekke kriterier, og den relative posisjonen til aktørene vil ha en form for *stabilitet*. Avstanden mellom «høy» og «lav» kan reduseres, og konsekvensene av lagdelingen kan reduseres, men forskjellene vil ikke være ikke-eksisterende. Så lenge det finnes interaksjon, så vil det også utvikle seg en kulturell standard. Så snart dette er et faktum, så vil aktører som har mer av, befinner seg nærmere opp til eller er mer i enighet med verdiene i systemet, stige oppover. Aktører som har lite av disse verdiene og er tilsynelatende langt unna å realisere dem, vil forbli lavt i systemet (Galtung 1964:96).

I eksempelet med USA og Kina vil det bety at Kina kan fortsette å vokse økonomisk, men på grunn av sitt autoritære styresett vil landet hindres fra topprangering så lenge Vesten sitter med definisjonsmakten. På denne måten er interaksjonssystemet et multidimensjonalt lagdelt system, hvor de som har og de som ikke har, de som har mer og de som har mindre, finner, får tildelt eller blir tvunget inn i sine posisjoner. En forenkling av systemet kan gjøres ved å kun opprette en lav og en høy posisjon, nærmere bestemt *underdog* og *topdog*. For å kartlegge hvilke aktører som er hvor i systemet, kan man rangere etter ulike både materielle og relasjonelle kriterier, og så kan man diskutere hvor sannsynlig innordningen til de ulike aktørene i systemet er. To innordninger er riktignok frie for tvil: den komplette topdog og den komplette underdog (Galtung 1964:96-97).

Status er *relativt* og beskrives ofte som et «posisjonelt gode». Det er også et knapphetsgode. Hvis alle har høy status, så har ingen det. Men selv om status alltid er relativt, så er det ikke alltid et nullsum-spill. En sub-stat-gruppe kan bli stater uten å minske verdien av statsskap for eksisterende medlemmer. På samme måte kan en mellommakt heve seg til stormaktsstatus uten at et eksisterende medlem av klubben blir degradert. At mer enn én stat kan tilhøre stormaktsklubben, eliminerer dog ikke konkurransen om status. Elitegrupper er restriktive når det kommer til medlemskap for å unngå en utvanning av egen status og privilegier. Hvis alle stater er stormakter, så er ingen det (Larson et al., 2014:9).

Status kan heller ikke oppnås unilateralt; den må anerkjennes av andre. Den manifesterer seg gjennom *frivillig aktelse* rettet mot aktøren med høyere status. Stormakter får noen spesielle rettigheter og plikter, for eksempel retten til å spille en rolle i beslutninger som påvirker fred og sikkerhet i det internasjonale systemet som helhet. FNs sikkerhetsråd er et godt eksempel på at status er relativt, og at den oppnås gjennom anerkjennelse. USA, Kina, Storbritannia, Frankrike og Russland er permanente medlemmer med vetorett; et privilegium de har hatt siden 1945. Når andre stater deltar i FN-systemet, bidrar de til å bekrefte sikkerhetsrådets funksjon, men også dets medlemmers status. Samtidig følger det et ansvar for å modifisere egen politikk i lys av ledelsesansvaret stormaktene bærer (Larson et al., 2014:10). Dette prinsippet har blitt satt på prøve gjentatte ganger i historien; hva som defineres som «egen politikk» og politikk på vegne av felles interesser er oppe til diskusjon. Konflikten mellom felles interesser og statens spesielle interesser er også et krevende aspekt, og en stormakt anses å ha rett til visse hensyn i nærliggende områder. Forsikringen om at andre vil anerkjenne, respektere og forholde seg til en stats spesielle interesser – ikke kun i krise, men i dag-til-dag-interaksjoner – har høy verdi blant stormakter. Høy status kommuniserer håndgripelige fordeler i form av beslutningsautonomi og aktelse fra andre når det kommer til viktige saker, inkludert, men ikke begrenset til, sikkerhet og velstand. Desto høyere status, desto mer tilpasser andre stater sin politikk for å gjøre plass til statens interesser, institusjoner og ideer (Larson et al., 2014:18-19).

For å forstå hvorfor statusteori kan *forklare konflikt*, må vi utforske den menneskelige dimensjonen nærmere. Det vi alle har til felles, og som gir mer innhold til det som er så vanskelig å måle, er det relasjonelle aspektet av status. Ideen om *kampen for anerkjennelse* kan gi en forklaringsmekanisme for å forstå historiske prosesser som ender i konflikt (Fukuyama 1992:144). Til grunn for ideen om kampen for anerkjennelse som forklaring, ligger en idé om mennesket og menneskets naturtilstand. Ikke forstått som det primitive mennesket, men som det som står igjen hvis man fjerner de deler av menneskets person som er et produkt av

konvensjoner. Ved å fjerne kulturelle faktorer, står man igjen med karakteristikkene som er felles for mennesket som menneske (Fukuyama 1992:146).¹² Mennesket deler noen grunnleggende drifter med dyrene, som drifter mot mat, søvn, husly og – over alt dette – overlevelse. Men mennesket skiller seg radikalt fra dyrene i det at det ikke kun drives mot materielle objekter som behovet for næring eller tak over hodet, men også mot det ikke-materielle. Øverst blant de ikke-materielle driftene er ønsket om å være aktet av andre mennesker; å bli *anerkjent*. Et individ kan ikke bli selvbevisst, det vi si bli bevisst seg selv som et menneske, uten å bli anerkjent av andre mennesker. Mennesket er og har alltid vært et sosialt vesen; dets egen selvfølelse og identitet er tett knyttet til verdien andre mennesker tillegger det. Kun et menneske kan trakte etter et totalt unyttig objekt fra et biologisk ståsted, som for eksempel en medalje.¹³ Mennesket drives ikke mot slike objekter på grunn av objektet i seg selv, men fordi objektet har verdi for andre mennesker (Fukuyama 1992:146-147).

Det finnes også et annet og mer fundamentalt skille mellom mennesket og dyrene. Mennesket vil ikke bare bli anerkjent av andre mennesker; det vil også bli anerkjent *som et menneske*. Til grunn for menneskets identitet som menneske, ligger det mest fundamentale og unike ved å være menneske: menneskets evne til å risikere sitt eget liv. Mennesket er fundamentalt rettet mot andre og er et sosialt dyr. Denne sosiabiliteten leder ikke inn i et fredfylt, sivilisert samfunn, men inn i en voldelig kamp til døden for å oppnå prestisje. Det best mulige utfallet av denne prestisjekampen er ikke død, men heller at den ene underlegger seg den andre, slik at anerkjennelse oppnås (Fukuyama 1992:147). Mennesket søker altså ikke kun materiell komfort, men også respekt eller anerkjennelse; en anerkjennelse de ser seg fortjent til i kraft av sin iboende verdi eller verdighet. En samfunnsvitenskap som ikke tar menneskets begjær etter anerkjennelse med i betraktningen, ville misforstå noe veldig viktig om menneskelig adferd (Fukuyama 1992:152).

For å nyttiggjøre oss av statusteori som forklaring på konflikt mellom stater, trenger vi å etablere en enda tydeligere forståelse for hvilke situasjoner vi kan forvente at aggresjon og konflikt kan oppstå. Aggresjon kan defineres som en driv mot endring,¹⁴ uavhengig av om endringen må skje mot andres vilje. På nasjonsnivå vil dette i sin mest ekstreme form bety krig.¹⁵ Velger man å se på aggresjon som en driv mot å skade andre som står i veien for egen

¹² Kulturelle faktorer kan for eksempel være at man er italiensk eller buddhist (Fukuyama 1992:146).

¹³ Et dyr kan også utvise sosial adferd, men denne adferden kommer fra instinktet og er basert på felles tilfredsstillelse av grunnleggende behov (Fukuyama 1992:147).

¹⁴ Galtung selv beskriver dette som en noe vag definisjon (Galtung 1964:95).

¹⁵ På individnivå kan det tilsvare drap, og på gruppenivå kan det få utslag i en revolusjon (Galtung 1964:95).

selvhevdelse, så er aggresjonen gjennomgripende og katastrofal. Men i et historisk perspektiv er det også en enorm drivkraft for endring.¹⁶ Aggresjonen bør derfor studeres i sitt utgangspunkt, nærmere bestemt mennesket (Galtung 1964:95).¹⁷ Men det holder ikke å si at aggresjon oppstår i mennesket; det finnes nok av eksempler på mennesker som i så fall burde opptre aggressivt, men som ikke gjør det. Den sosiale konteksten må innlemmes når den skal forklare aggresjon; vår posisjon i den sosiale strukturen har betydning. En teori om aggresjon bør kombinere ideen om frustrasjon med ideen om at aggresjon er en mulig vei ut av den frustrerende situasjonen (Galtung 1964:96).

Men hvor i systemet, for hvilke sosiale typer, er det mest sannsynlig at aggresjon akkumuleres og kommer til uttrykk? Aggresjon oppstår sannsynligvis i sosiale posisjoner som er utsatt for *rang-ubalanse*. Ekstreme former for aggresjon er dog kun sannsynlige utfall hvis andre midler for å skape balanse har vært forsøkt (Galtung 1964:97-99).¹⁸ For det første, betyr rang-ubalanse at man blir behandlet annerledes, noe som blir en konstant påminner om den ubalanserte tilstanden man står i. Hvis vi låner begreper fra sosiologien, kan vi si at en aktør som opplever rang-ubalanse har en referansegruppe, samtidig som den kanskje tilhører en annen medlemsgruppe. I slike situasjoner oppleves det å være henvist til en medlemsgruppe mer frustrerende enn for en aktør som ikke ser for seg å tilhøre en annen gruppering, og vi får det vi kaller relativ deprivasjon. Hvis det ikke finnes noen åpne kanaler for mobilitet, så vil revisjon av ubalansen utøves med andre midler (Galtung 1964:99). For det andre, betyr rang-ubalanse at man har ressurser. Ved å ha en fot i hver leir, har du ikke bare motivasjonen til å bevege deg oppover i systemet, du har også ressursene du trenger for å få utrettet noe. Til sist, betyr rang-ubalanse også selvrettferdighet; aktørene må føle at de har rett. Oppsummert kan vi si at det i systemets struktur finnes en sosial garanti for at de ubalanserte aldri finner fred med sin ubalanse med mindre enkelte interaksjonskanaler kuttes og stenges. I denne ustabile situasjonen finnes både ressurser og indre berettigelse for avvikende handlinger (Galtung 1964:100).

Status akkumuleres ut fra både materielle og relasjonelle faktorer. Det materielle er et viktig utgangspunkt for å kunne si noe om en stats plassering i det internasjonale hierarkiet,

¹⁶ Selv om disse ekstreme formene for aggresjon gjør det til noe negativt og problematisk, kan man også velge å se på det i et historisk perspektiv som en enorm drivkraft for endring, en drivkraft som kan flytte fjell (Galtung 1964:95).

¹⁷ I etterkrigstiden så man mye forskning på hvordan man skal kontrollere aggresjon, som forskning på våpenkontroll og nedrustning, og relativt lite forskning på aggresjonsproblemets opprinnelse (Galtung 1964:95).

¹⁸ Og hvis kulturen har erfaring med voldelig aggresjon (Galtung 1964:97-99).

men fordi status er subjektivt, så finner vi ikke svaret ved å måle kapabiliteter og sette dem opp mot hverandre. Det er også dette subjektive aspektet som er mye av kimen til frustrasjonen som oppstår når det er ubalanse mellom forventet status og tildelt status. Fordi status er kollektivt og relativt, så har det også en sterk intersubjektivitet, der det internasjonale hierarkiet formes av en konsensus mellom de vestlige stormaktene. Både Japan og Russland er land som ikke er enige i sin innplassering i hierarkiet. Derfor kan disse landenes adferd forstås bedre hvis vi benytter statusteori.

3 Japan

Hvorfor valgte Japan alenegang og ekspansjon i mellomkrigstiden? En statusteoretisk forklaring ville være å si at Japan opplevde mangelen på anerkjennelse så stor at aggressive metoder fremsto som eneste utvei.

Japan kom på mange måter skjevt inn i samarbeidet med vestmaktene helt fra begynnelsen. Landet hadde store ambisjoner, men fikk en mer eller mindre fastlåst status som underdog, noe som skulle prege samarbeidet med vestmaktene. Som en illustrasjon på relasjonen mellom Japan og Vesten, vil tre avtaler stå som eksempler på, og katalysatorer for, den voksende frustrasjonen: Portsmouthavtalen, Versaillesavtalen og Washingtonavtalen. Men reaksjonene på disse avtalene gir ikke nok informasjon hvis de ikke først suppleres med innsikt i hva det er Japan som nasjon representerer i møtet med Vesten.

3.1 Fra isolasjon til imperium - skapelsesmyte og nasjonal identitet

Som vist på kartet nedenfor, er Japan et øyrike som består av fire store øyer og over seks tusen mindre øyer som for det meste er ubebodd.¹⁹

Kart A Japan

(Thuesen 2022)

¹⁹ Omtrent en fjerdedel av Japans landområder anses som beboelige (Stalker 2018:1).

For denne øynasjonen har nærheten til havet hatt sterk påvirkning på kultur og samfunn, både som en viktig kilde til mat, en faktor som påvirker klima, og som en barriere til enkel kontakt med nærliggende land (Stalker 2018:1). Japan har hatt kulturell påvirkning fra omkringliggende land, samtidig som det ligger langt nok unna mektige Kina til å ha utviklet sitt eget språk og sin egen kultur (Stalker 2018:1). Fra midten av det sjette og gjennom det åttende århundre begynte japanske keisere å etablere en sentralisert stat (Stalker 2018:28).

På midten av det 19. århundre åpnet Japan for tettere kontakt med Vesten etter mange hundre år med selvpålagt isolasjon (Stalker 2018:209). Det tradisjonelle japanske verdensbildet baserte seg på at landet hadde en spesiell plass i verden som et guddommelig rike med kontroll over alle nasjoner. Både de som styrte landet, pressen og offentligheten var inspirert av dette tankesettet. Landets politiske ledelse styrte etter en geo-politisk logikk som innebar at det ikke fantes noen middelvei mellom å være et imperium og å være underordnet. Den ikke-vestlige verden var delt opp i koloniale eiendommer av de sterke statene i Vesten, og Japan kunne bare sikre sin uavhengighet ved å etterligne imperialistene. Samtidig avviste intellektuelle tradisjoner i Japan både sino-sentriske og vestlige modeller på internasjonale relasjoner (Gordon 2003:122-123).

En gjentakende retorikk i japansk presse og politisk opposisjon på slutten av 1800-tallet fremmet en pan-asiatisk solidaritet og en asiatisk enhet med Japan som læremester og militær hegemon. Den japanske regjeringen begrenset, men avviste ikke, disse stemmene, imens den forsiktig beveget seg i en lignende retning (Gordon 2003:117). Utfallet av den sino-japanske krigen i 1894-95 hadde stor betydning i verden og i Japan.²⁰ Vesten hadde forventet at Kina skulle gå seirende ut av konflikten, men nå var det Japan som sto frem som prototypen for modernisering i den ikke-vestlige verden. Japan fikk territorier og økonomisk erstatning fra Kina. Vestmaktene hyllet den uventede seieren, som sendte Japan fra semi-kolonisert status til en imperialistisk nasjon.²¹ På hjemmebane utløste seieren nasjonalistisk stolthet.²² Én av årsakene til at Japan hadde gått til krig var for å samle støtte på hjemmebane, og regjeringen tok lærdom i at ekspansjonen hadde en samlende effekt på nasjonen (Gordon 2003:118, Stalker

²⁰ Den sino-japanske krigen mellom Kina og Japan ble ført i Korea (Gordon 2003:118).

²¹ Japans første store koloni ble Taiwan. Krigen ble kjempet i Korea. Japanske ledere hadde lenge vært bekymret over Koreas skjebne, som de kalte det «en kniv rettet mot hjertet til Japan». Dette gjorde de fordi Koreas nærhet til den japanske øya Kyushu betydde at hvis Russland eller en annen makthaver fikk kontroll over Korea, så var et angrep på Japan bare et lite steg videre (Stalker 2018:277).

²² Regjeringen fikk sterk politisk støtte for det som tidligere hadde vært kontroversielle budsjettforslag, og pressen hyllet rettferdigheten i Japans krigføring på vegne av «sivilisasjonen» (Gordon 2003:118).

2018:276).²³ ²⁴ Japanske ledere kunne valgt å forsvare nasjonal uavhengighet og vekst i Asia ved å promotere handel og emigrasjon med naboer og fjerne nasjoner, heller enn å søke imperialistiske fordeler. Men ingen av lederne trodde det var mulig, og atferden til andre stormakter var neppe et insentiv til å endre mening.²⁵ At Japan skulle bli et imperium kan betegnes som overdeterminert. Dette ble dyttet i gang av naturlige prosesser for militær makt, konkurransepreget geopolitikk, vekst i handel og investeringer og medfødte ideer om japansk overherredømme. Disse ideene fikk ytterligere styrke av at vestlig tankegang var dominert av rasisme på den tiden (Gordon 2003:122-123).

Utgangspunktet for det diplomatiske samarbeidet mellom Japan og de vestlige maktene sto på et relativt vakkende underlag. Når man vet at dette var et land på vei inn på den internasjonale arenaen, som på denne tiden var preget av vestlig imperialisme, vekkes det som best kan beskrives som en «hvordan skal dette gå»-følelse. Japan skulle realisere det nasjonen opplevde som sin naturlige plass i verden, og dette skulle de gjøre etter egen oppskrift. Landet forventet en topp-status, om ikke internasjonalt, så i alle fall i sin region. Men det var ingenting som tilsa at nasjonene som hadde mye makt internasjonalt, og også i Japans nærområder, hadde planer om å gi Japan den plassen. Den hierarkiske strukturen, og med det den kulturelle standarden, var allerede definert. Og vestmaktene satt på toppen med definisjonsmakten. Det er ingen hemmelighet at vestlig tankesett i møte med andre kulturer var dominert av rasisme på denne tiden, noe som innebærer at Japan kom inn som en underdog uten at andre kapabiliteter ble tatt hensyn til. Samtidig hadde Japan lenge ført en anti-utenlandsk politikk, der Vesten ble ansett som barbarer. En grunnleggende utfordring for samarbeidet mellom Japan og Vesten var at det lå en kulturell sperre i veien; den sperret både for japansk aksept av vestlige ideologiske modeller og for at Japan skulle kunne oppnå den statusen landet så seg fortjent til. Sannsynligheten for rang-ubalanse var dermed stor.

²³ Japan fikk 360 millioner yen fra Kina, en sum verdt rundt fire og en halv gang Japans årlige nasjonale budsjett året før krigen. Det aller meste av den økonomiske erstatningen gikk til militær opprustning. Erstatningen hadde også indirekte virkninger på landets økonomi; behovet for produksjon av militære anskaffelser støttet den lokale industrien. I tillegg tok erstatningen trykket av fra resten av nasjonalbudsjettet, og store midler kunne styres mot shipping og utvikling av skipsindustrien (Gordon 2003:118-119).

²⁴ De kommende årene jobbet japanske ledere med å befeste hegemoniet i Korea (Gordon 2003:120-121).

²⁵ Japans statsminister på den tiden, Yamagata Arimoto, utviklet en strategi hvor soner med suverenitet var innringet av soner med muligheter. I en verden preget av maktkonkurranse hadde en slik doktrine en innebygd eskalasjons-logikk (Gordon 2003:122-123).

3.2 Møtet med Vesten

På slutten av 1860-tallet kollapset det gamle Tokugawa-regimet i Japan og ble erstattet av Meiji-regimet (Gordon 2003:58). Perioden markerte begynnelsen på at Japan vendte seg mer mot Vesten. Det nye regimet gikk fra en anti-utenlandsk politikk til å se på Japan som en del av en global orden med nasjonalstater (Gordon 2003:59).²⁶ Japan gikk, som en følge av Meiji-revolusjonen, fra en relativt marginal posisjon til en dominant plass i Asia, hvor de kjempet fram et kolonialt imperium.²⁷ Landet oppnådde mer formell likhet med de vestlige maktene gjennom revisjon av avtaler som skulle begrense vestlig ekstraterritoriell atferd og sikre Japan større autonomi, og de etablerte en strategisk posisjon som britisk samarbeidspartner (Gordon 2003:115 og 118-119).²⁸ To slagord karakteriserte den monumentale endringen i japansk samfunn, økonomi, politikk og kultur i løpet av Meiji-perioden (1868-1912). Det første, «Sivilisasjon og Opplysning», oppfordret til en omfavnelse av de politiske og kulturelle verdiene til vestlige sivilisasjoner.²⁹ Det andre, «Rikt land, Sterk hær», oppfordret til utvikling av den nasjonale økonomien og militæret, slik at Japan kunne forbli en uavhengig nasjon, til forskjell fra flertallet av ikke-europeiske nasjoner som hadde blitt kolonisert (Stalker 2018:209-210).³⁰ Dette kan stå som et eksempel på ambivalensen i å bli en del av stormaktspolitikken. Omfavnelse av vestlige politiske og kulturelle verdier ble en slags inngangsbillett, en billett som også ga lovnader om økonomisk velstand, felles sikkerhet og en plass i kollektivet av stormakter. Samtidig fremstår det også som en mulighet Japan ikke kunne takke nei til, og som krevde noen relativt store kompromisser fra japansk hold.

²⁶ Nye stemmer mente at man skulle endre fokus fra å lære av barbarene, for så å overvinne og utvise dem, til å verdsette potensialet og styrken i vestlig teknologi og politiske institusjoner (Gordon 2003:59). På tross av dette, forble Vesten og de vestlige et truende nærvær. Med slutten på ekstraterritorialisme gikk Japan også med på å slutte med forbud mot såkalte blandede bosetninger (Gordon 2003:119).

²⁷ Japan fikk kolonial kontroll over Taiwan og hadde ambisjoner om kontroll over Korea (Gordon 2003:115). Dette ble understøttet av at landets økonomiske styrke vokste raskt, mye på grunn av Japans handel over sjøen og arbeidsemigranter som sendte penger hjem til familiene sine (Gordon 2003:119-120).

²⁸ Britene anerkjente Japans interesser i Korea, og nasjonene ga hverandre et løfte om å støtte hverandre hvis Russland og en fjerdepart angrep et av landene (Gordon 2003:120).

²⁹ Dette innebar en promotering av vitenskap og frigjøringsånden, og ved å adoptere vestlige former for politiske institusjoner (Stalker 2018:209).

³⁰ Et tredje slagord skulle appellere til individers frihet til å følge sin skjebne uavhengig av statusrestriksjoner. Dette skulle oppmuntre japansk ungdom til å utdanne seg og oppnå suksess i den nye verden (Stalker 2018:210).

3.2.1 Portsmouthavtalen

På begynnelsen av 1900-tallet ble stemningen mer og mer spent mellom Japan og Russland. Landene hadde felles interesser i både Korea og Mandsjuria. Kjernen i konflikten var at Japan ikke ville gi Russland full kontroll over Mandsjuria, mens Russland insisterte på å opprettholde en tilstedeværelse i Korea. Det offentlige ordskiftet i Japan på den tiden var preget av at politiske partier, journalister og ledende intellektuelle krevde at Japan skulle gå til krig, noe som også påvirket de som satt ved forhandlingsbordet med Russland i 1903. I februar 1904 besluttet den japanske regjeringen å sikre sin posisjon i Korea og Mandsjuria ved å erklære krig mot Russland. Japansk militærledelse anså krigen som en risikabel foreteelse, og denne frykten ble bekreftet gjennom blandede militære resultater. Etter hvert som konflikten utviklet seg, hadde begge parter sterke motiver for å stoppe krigen, og i mai 1905 bidro den amerikanske presidenten, Theodore Roosevelt, i mekling mellom partene. Fredsavtalen som ble signert i Portsmouth september 1905 reflekterte den usikre militære situasjonen. Japan fikk territoriale rettigheter i Mandsjuria og Korea, men gikk ikke ut fra forhandlingene med noen direkte territoriale gevinster og ingen finansiell kompensasjon.³¹ Dette sto i sterk kontrast til utfallet etter den sino-japanske krigen, og offentligheten hjemme ble alvorlig skuffet (Gordon 2003:121, Stalker 2018:279-280). Krigen hadde gitt store økonomiske og menneskelige tap, og både regjeringen og pressen hadde fått folket til å forvente både økonomisk erstatning og territoriale gevinster, men fredsavtalen ga ingen av delene. Nasjonale opprør brøt ut. Folket ønsket lavere skatt, hegemoni i Asia, respekt fra Vesten og økte demokratiske rettigheter (Gordon 2003:131, Stalker 280).

Roosevelts standpunkt i fredsforhandlingene kan berike perspektivet på fredsavtalen etter den russisk-japanske krigen.³² Til å begynne med ønsket Roosevelt Japans militære seire velkommen. Da Japans fremskritt etter hvert truet med å overvelde Russlands posisjon i Asia, ble ekspansjonismen det japanske imperiet førte, en mulig trussel for Amerikas posisjon i Sørøst-Asia. Portsmouthavtalen var et uttrykk for Roosevelts maktbalanse-diplomati; den begrenset japansk ekspansjon og hindret russisk kollaps. Den markerte også begynnelsen på en amerikansk rolle i håndteringen av Asia-Stillehavet-ekvilibrumet (Kissinger 2015:252).

³¹ Bortsett fra de territoriale rettighetene i den sørlige halvdelen av den mer eller mindre ubebodde øye Sakhalin (Gordon 2003:121).

³² Theodore Roosevelt fikk som første amerikaner Nobels fredspris for meklingen mellom Russland og Japan (Kissinger 2015:252).

De nasjonale opprørene som brøt ut etter den russisk-japanske krigen, kan med fordel tilføres mer kontekst. I Meiji-perioden fikk Japan en grunnlov som la til rette for demokratiske institusjoner, inspirert av vestlige modeller på nasjonalstaten. Dette var begynnelsen på en politisk utvikling som gjorde Japan til en nasjon med innbyggere som både hadde forpliktelser til staten og politiske rettigheter. Men det var også begynnelsen på en periode med mye intern uro. Grunnloven fra 1889 søkte å maksimere statens makt og minimere folkets, og systemets ledelse var i stor grad styrt av en liten gruppe oligarker (Gordon 2003:92-93). Hibiya-opprøret, som brøt ut på grunn av den russisk-japanske fredsavtalen, var det første av en rekke opprør i Japan på begynnelsen av 1900-tallet. Folket uttrykte at hvis de skulle betale, og dø, for imperiet, så burde stemmene deres bli lyttet til. Ministrene ble fordømt for å ha ignorert folkets vilje, og nå krevde folket et politisk system som respekterte ønskene til folket og keiseren; dette kravet hadde bred støtte også i statsapparatet, blant intellektuelle og i mediene (Gordon 2003:131, Stalker 2018:280).

Den japanske ledelsen havnet i en situasjon der de trengte støtte fra USA for å forhandle frem fred med Russland. Forventningene som lå til grunn fra japansk side var den samme formen for anerkjennelse som etter den sino-japanske krigen. Utfordringen var at USA hadde egne interesser i området, som styrte utfallet av oppgjøret etter fredsavtalen. USAs interesser veide tyngre enn Japan sine. Fredsforhandlingene etter den russisk-japanske krigen kan stå som en markering av at Japan ble holdt på sin tildelte plassering i det internasjonale hierarkiet. Der fantes det allerede en topdog med avgjørende definisjonsmakt, og fredsavtalen ble formet ut fra stormakten med høyest status sine perspektiver og interesser. Mangelen på materielle symboler som anerkjente Japans status, vakte frustrasjon. Det kan virke som at det var et sprik mellom selvforståelsen, eller kanskje mest av alt prioriteringene, hos japanske ledere og folket i Japan. Portsmouthavtalen ble tilsynelatende ansett som mer legitim av en liten gruppe politiske ledere enn av resten av nasjonen. Det kan virke som at de nasjonale opprørene som brøt ut, ble et uttrykk for et folk som anså landets tildelte status som ubalansert. Det kan også tenkes at de japanske lederne i større grad enn folket så sitt eget lands status relativt til andre land, og dermed anså avtalen som noe de både kunne og måtte akseptere. Ledelsen kan også ha sett avtalen som et steg på veien mot å oppnå større balanse. Fredsavtalen og de påfølgende opprørene ga derimot grobunn for frustrasjon som skulle vedvare og vokse utover 1900-tallet.

3.2.2 Versaillesavtalen

I tiden før første verdenskrig sto Japan overfor noen strategiske veiskiller knyttet til landets utenrikspolitikk. Et sentralt mål var å få Vesten til å anerkjenne Japans spesielle interesser i Asia. Dette målet var det bred konsensus om i landet, selv om det var uenighet om hvilke midler man skulle bruke. Skulle Japan samarbeide med de vestlige stormaktene for å få økonomisk og militært overtak i Kina, eller skulle de operere unilateralt? Skulle Japan støtte Kinas unge og sårbare regjering, eller lokale krigsherrer? Og, til sist, skulle Japan anerkjenne og samarbeide med Sovjetunionen, eller skulle de søke å ødelegge eller begrense den? I tiden fra første verdenskrig og gjennom 1920-tallet ble alle alternativer forsøkt forfulgt (Gordon 2003:173).

Utbruddet av første verdenskrig representerte en mulighet for Japan til å utvide makten sin i Asia. Den engelsk-japanske alliansen fra 1902 førte Japan raskt inn i krigen på britisk side i august 1914.³³ Ved årets slutt hadde Japan tatt kontroll over tyske eierskap i Shandong og flere stillehavsøyer (Gordon 2003:173).³⁴ Enn så lenge hadde hverken de allierte britene eller de nøytrale amerikanerne noe problem med kursen Japan hadde satt. Det ble verre da Japan sendte sine 21 krav til Kina, hvor noen av kravene i prinsippet ville ha gjort Kina til en japansk koloni. Amerikanerne og britene kom på banen, og Japan ble presset til å trekke de mest radikale kravene (Gordon 2003:173-174).³⁵

En uventet effekt av første verdenskrig var økonomisk vekst i Asia. Krigen blokkerte europeiske handelsmenn fra sine asiatiske kunder, noe som ga en kraftig dytt i positiv retning for Japans nylig industrialiserte økonomi (Gordon 2003:139). Japans økonomiske skjebne ble i økende grad knyttet til amerikanernes vekst og godvilje under krigen.³⁶ Japanske strategier var

³³Japan ble alliert med USA da amerikanerne ble med i krigen i 1917. De to regjeringene signerte en avtale hvor de anerkjente hverandres koloniale eierskap i Asia. Anerkjennelsen innebar at Japan gikk med på å respektere Kinas uavhengighet og lovet å ikke stå i veien for at Amerika skulle få lik kommersiell tilgang til Kina. I bytte anerkjente amerikanerne Japans «spesielle interesser» i Kina (Gordon 2003:173-174).

³⁴ Selv om den formelle årsaken til at Japan ble med i første verdenskrig var alliansen med Storbritannia, var Tysklands tilstedeværelse i Shandong uten tvil den store utenlandske hindringen mot japansk ledelse i handel og investering nord i Kina (Burkman 2008:4).

³⁵ Spesielt var det det femte settet med krav – kravene var delt inn i fem spesifikke sett – som skapte store reaksjoner. Dette settet inneholdt krav som ville ha ført Kina et godt stykke på vei til å bli en japansk koloni. Kina sto imot og ba om internasjonal støtte, noe som førte til at britene og amerikanerne kom på banen og protesterte mot de mest radikale kravene. Som et resultat, godtok Japan å trekke det femte settet med krav, og de resterende kravene ble godkjent, noe som blant annet innebar at Kina gikk med på å anerkjenne Japans kontroll over tidligere tyske eierskap. Videre ga Kina Japan rett til å bygge jernbaner i Shandong, og Japans spesielle posisjon sør i Mandsjuria ble også anerkjent (Gordon 2003:174).

³⁶ Transatlantisk handel blomstret, eksporten til Amerika økte ganger tre og import økte ganger fem. Nesten 40 prosent av Japans handel reiste gjennom sjøveier som ble kontrollert av USAs marine, og japanske investorer som søkte kapital måtte vende blikket fra London (som hadde nok med å finansiere krigen) til New York (Burkman 2008:7)

bekymret for amerikansk kommersiell ekspansjon i Asia, og landets økonomiske grep over Japan.³⁷ Samtidig så politikere – og handelssamfunnet – at Japan måtte beholde en vennlig sameksistens med den nordamerikanske kjempen.³⁸ I 1918 gikk Japan ut av krigen, mindre sikkert militært og mer sensitivt for utenlandsk press (Burkman 2008:6-8).

Første verdenskrig ga Japan muligheten til å ta den ønskede plassen som regional leder og internasjonalt likestilt stormakt. Fredskonferansen i 1919 ble Japans inntreden i det globale diplomatiets arena (Burkman 2008:1).³⁹ I tiden før fredskonferansen ble det holdt interne debatter i Japan, hvor det var uenighet i om det var fruktbart for Japan å ta del i samarbeidet via Folkeforbundet.⁴⁰ Men spørsmålet som ga det endelige svaret, var om Japan skulle være en passiv observatør som tilpasset seg det uunngåelige, eller om landet skulle gå mer aktivt inn i utviklingen av verdens trender (Burkman 2008:53). For første gang skulle krigsanliggende mellom Japan og geografiske naboland bringes inn for et verdenstribunal for evaluering basert på rammene av en global maktstruktur.⁴¹ Situasjonen bød på muligheten til å oppnå verdens respekt. Samtidig truet den med å begrense Japans uavhengige regionale privilegium, og til og med frarøve nasjonen krigens frukter (Burkman 2008:61).⁴² Japans deltakelse i fredsforhandlingen i Versailles var preget av en ambivalens. Å bli invitert inn i det gode selskap rundt forhandlingsbordet markerte at Japan hadde en status som stormakt internasjonalt. Samtidig så ikke Japan nødvendigvis på Folkeforbundet som en klubb de ønsket å være medlem av, men hvis de skulle være en del av den dominerende internasjonale maktstrukturen, så kunne de ikke avslå.

³⁷ Spesielt bekymringsverdig for japanerne var Wilson-administrasjonens ideal om et fritt marked. Japanerne så ikke optimistisk på nasjonens kapasitet til å overleve i fri konkurranse med vestlige makter, og søkte dermed spesielle privilegier i naboregioner med vitale interesser (Burkman 2008:6-8).

³⁸ I etterkant av den russiske revolusjon reviderte Japan landets politikk for nasjonalt forsvar. Landets hypotetiske fiende nummer én ble nå endret fra Russland til USA (Burkman 2008:8).

³⁹ Signeringen av fredsavtalen i Versailles markerte store endringer i hvordan nasjoner forholdt seg til hverandre. Idealer om nasjonal selvbestemmelse, antikolonialisme, kollektiv sikkerhet og internasjonal sosialisme skulle være grunnlaget for en ny verdensorden med fred og rettferdighet (Burkman 2008:1).

⁴⁰ På den ene siden fant man de konservative som var bekymret for hvor sannsynlig det var at idealismen bak Folkeforbundet ville stå seg, og på den andre siden fant man parter som bekymret seg for Japans posisjon økonomisk og diplomatisk i verden hvis de valgte å stille seg på sidelinjen (Burkman 2008:53).

⁴¹ Sammenlignet med de europeiske statene, var Japan en nykommer innenfor det multilaterale diplomatiets kunst. Fredskonferansen i Paris var imperiets første erfaring med et multilateralt, internasjonalt møte hvor utfordringer av vital interesse sto på spill (Burkman 2008:61).

⁴² Japans offisielle policy inn i fredsforhandlingene var delt mellom forhold som var av direkte interesse for Japan og ikke de andre stormaktene, forhold som ikke var av direkte interesse for Japan, og forhold hvor Japan og de alliertes interesser sammenfalt. Forhold av direkte interesse for Japan handlet om overføring av rettigheter og økonomiske midler knyttet til Shandong-provinsen fra Tyskland og Japan, og overgivelse av tyske maktforhold i de sørlige stillehavsøyene. I forhold som ikke var av direkte interesse for Japan, skulle delegatene unngå unødvendig deltakelse i diskusjonen, og i forhold hvor Japan og de alliertes interesser sammenfalt skulle Japan handle unisont med allierte i tråd med generelle verdensstrenger (Burkman 2008:30).

Det japanske imperiets fredsprogram inneholdt tre mål: stillehavsøyene, Shandong og raselikhet (Burkman 2008:60). Det er interessant å merke seg at kravet om raselikhet, som opptok mye av Japans energi under fredskonferansen, ikke lå i Japans policy ved inngangen til fredsforhandlingene. De fleste japanere ble overrasket over at tradisjonelle ideer om fordeling av utbytte skulle erstattes av de liberale idealene til den amerikanske presidenten; dette var noe de i utgangspunktet ikke hadde forberedt seg på (Burkman 2008:30). De hadde ikke tatt ideen seriøst, og da de forsto at Folkeforbundet kom til å bli en realitet, så de kravet om raselikhet som en nødvendighet for å unngå ulempene med rasebaserte fordommer (Burkman 2008:40 og 45).

Versaillesavtalen la grunnlaget for Folkeforbundet. Dette var en institusjonalisering av Woodrow Wilsons visjoner om internasjonale institusjoner og praksis, som la til rette for fredelig løsning av uenigheter. Forbundet skulle være en normbærer grunnlagt på et moralsk prinsipp, i motsetning til tidligere institusjoner som hvilte på militær aggresjon. Målet var å reagere på normbrudd, men definisjonen av normer har vist seg å være underlagt ulike tolkninger (Kissinger 2015:262-263). Wilsons utgangspunkt var at demokrati ville spre seg ved å implementere prinsippet om selvbestemmelse for hver nasjon. Så snart en nasjon hadde oppnådd uavhengighet og nasjonal enhet, ville den ikke lenger ha et insentiv for å utøve aggressiv og selvinteressert politikk (Kissinger 2015:260). Denne logikken står i interessant kontrast til statusteoriens logikk, hvor manglende anerkjennelse av den nasjonale enheten og selvbestemmelsen faktisk kan være fyrstikken som tenner lunta i internasjonale konflikter.

Amerikas president Woodrow Wilson og de andre allierte lederne lot Japan få geografiske gevinster, men hindret en inkludering av klausulen om raselikhet.⁴³ For Japan undergravde dette det vestlige idealistiske kravet om at likhetsprinsippet og selvbestemmelse skulle være grunnleggende for postkrigens internasjonale orden. Beslutningene ga brennstoff til japansk sinne over de vestlige statenes hykleri.⁴⁴ Versaillesfreden markerte en trøblete start

⁴³ Japan fikk beholde fofeste i Shandong og fikk også mandat over de tyske Stillehavsøyene (Burkman 2008:94).

⁴⁴ Samtidig framprovoserte de japanske lederne vestlig mistillit gjennom måten de intervenerte mot Sovjetunionen i en episode kjent som den Sibirske intervensjonen. Den japanske regjeringen lette etter måter å oppfordre til motrevolusjon for å velte Russlands nye kommunistiske regime. I mars 1918 besluttet engelske, franske og amerikanske regjeringer å sende tropper til Sibir. Målet var å beskytte de alliertes krigsforsyninger, og pro-tsar-tropper samlet seg i Vladivostok. President Wilson ba Japan om å delta i intervensjonen, noe Japan gjorde med glede. Japan sendte store tropper, og disse ble i Sibir helt til 1922, to år etter at de andre landene hadde trukket ut sine tropper. Målsetningen til troppene var å støtte en liten mot-revolusjonær regjering i Vladivostok, et unilateralt prosjekt som vekket både innenlands og internasjonal kritikk. Japan oppnådde kun mistillit innenlands og internasjonalt (Gordon 2003:175).

på etterkrigstidas samarbeid mellom imperier (Gordon 2003:174-175, Stalker 2018:270-271). I japansk presse skrev man at sjelen i ideen om Folkeforbundet var vakker, men institusjonens funksjonsevne ble sammenlignet med en bredmasket kurv med hverken bunn eller lokk, og dermed uten evne til å holde på verken vått eller tørt. Uten raselikhhet ville Japan i Folkeforbundet være «en kneler som kjempet mot en vogn trukket av drager». I det japanske folkets oppfatning hadde spørsmålet om raselikhhet langt større tyngde enn noen av de andre spørsmålene i fredskonferansen (Burkman 2008:84). For et land som Japan, hvor interesser og sikkerhet sto i fare ved diplomatisk isolasjon, ble tilpasning til verdenstrendene en smertefull nødvendighet (Burkman 2008:1-2).

Japan var aktiv i forbundets politiske, humanitære og juridiske saker helt fram til Mandsjuriahendelsen som førte til at Japan trakk seg ut av forbundet.⁴⁵ Deltakelse i forbundet inspirerte mange japanere til å tro at Japan kunne oppnå sine nasjonale ønsker om å bli en regional makt uten konfrontasjon med andre ledende stater, og at en global mekanisme for fredfull løsning av internasjonale tvister kunne være mulig. Måten forbundet underbygget status-quo representerte allikevel en fundamental utfordring for Japans målsetninger om å bli en stormakt gjennom å ekspandere økonomisk og utøve politisk innflytelse på fastlandet. På tross av dette, mente japanske ledere at forbundet var egnet sted for å gjennomføre forhandlinger om utvidet makt og internasjonal posisjon med de ledende nasjonene i Europa (Burkman 2008: xi-xii).⁴⁶

Fredsavtalen etter første verdenskrig er et steg videre på veien mot å forme en verdensorden etter en vestlig, og nærmere bestemt amerikansk, definisjon. I Japan var det en debatt knyttet til om de ønsket å være en del av fredsforhandlingene. En diskusjon som fikk ytterligere brennstoff da klausulen om raselikhhet ikke ble inkludert i avtalen. Japan ble invitert inn til forhandlingsbordet, men det ble fremdeles satt noen begrensninger for å ikke utvanne elitegruppens status og privilegier.⁴⁷ Disse begrensningene ble hegnet om av de vestlige

⁴⁵ Japanske diplomater bidro i utformingen av forbundet, og imperiet Japan ble med i organisasjonen i 1920, og hadde også rollen som en av fire permanente medlemmer i forbundets råd (Burkman 2008: xi-xii).

⁴⁶ Japans rolle i Folkeforbundet er omdiskutert. Det har blant annet blitt stilt spørsmål ved om medlemskap i forbundet var viktig for Japans utenrikspolitikk. Burkman mener at medlemskap i forbundet var viktig for Japan, og den påstanden underbygger han med å peke på hvilke ressurser Japan sendte inn i Folkeforbundet, og hvilken innsats de gjorde da de var en del av det. Japan var ingen «stille partner» i forbundet, og engasjementet var stort. Som det eneste asiatiske medlemmet i rådet, kunne Japan representere orientalske interesser overfor verden, understreke behovet for nasjonal likestilling og uttale seg upartisk om europeiske spørsmål (Burkman 2008:xiii).

⁴⁷ Folkeforbundet hadde også en mer generell utfordring i at institusjonen ønsket å etablere konsensus om legitimitet over et veldig stort geopolitisk område, et område med relativt store avvik i historiske erfaringer og verdier.

stormaktenes kollektive støtte til en subjektiv virkelighetsoppfatning. Det er et tankekors at Japan aksepterte en avtale som ikke ville inkludere en klausul om raselikhet, noe de japanske diplomatene anså som elementært om de skulle kunne overleve innenfor den vestlig-definerte internasjonale ordenen. Ved å ikke innlemme raselikhet i avtalen, sementeres ideen om Japan som en underdog i det internasjonale systemet. I japanske diplomaters perspektiv var det naturlig å se forslaget om raselikhet som en mindre justering, imens det for de vestlige stormaktene representerte en fundamental endring fordi den beveget seg inn på deres interesseområder.

Japans opplevelse av rang-ubalanse fremstår som en plausibel forklaring på den voksende frustrasjonen. Øverst blant de ikke-materielle driftene finnes ønsket om å være akttet av andre mennesker, altså behovet for anerkjennelse. Det å være japansk er i seg selv en kulturell faktor, men det å bli anerkjent for den du er med lik verdi som andre, er noe dypt menneskelig. På det viset er fredsavtalen etter Versailles en krenkelse av japanerne som *mennesker*. Ved å bli behandlet annerledes, representerer Folkeforbundet en konstant påminner om den ubalanserte tilstanden Japan står i. Antakeligvis valgte Japan å bli en del av avtalen fordi diplomatene anså det som et valg mellom å stå på utsiden eller innsiden av den internasjonale ordenen. Dermed ble det en økonomisk og sikkerhetspolitisk nødvendighet. Samtidig er det sannsynlig at Japans kommende brudd med Folkeforbundet kan forklares med statens posisjon i den internasjonale sosiale strukturen. Plasseringen i systemet ble, på tross av sikkerhetspolitiske og økonomiske goder, ikke til å leve med.

3.2.3. Washingtonavtalen

Japans utenrikspolitikk på 1910- og 20-tallet siktet mot å få likt fotfeste som imperialistiske krefter i vest. Gjennom 1920-tallet strømlinjeformet den japanske regjeringen de militære styrkene.⁴⁸ Dette ble gjort både av strategiske og økonomiske hensyn (Gordon 2003:173-175).⁴⁹ Versaillestraktaten og den Sibirske intervensjon markerte en trøblete start på veien mot

⁴⁸ Regjeringen kuttet i arbeidskraft og våpen, og militære kostnader falt fra en topp på 55 prosent av nasjonalbudsjettet i 1918 til kun 29 prosent i 1924. På den andre siden ble mye av de sparte midlene allokert til forpliktelser om å kjøpe moderne våpen. Politikken ble også innrettet mot å få offentlighetens støtte til militæret, for eksempel ble det innført krav om militær utdanning i skoleverket. Denne tilnærmingen reflekterte en lærepenge fra første verdenskrig; en fremtidig krig ville kreve den totale mobilisering av den sivile populasjonen og dens ressurser (Gordon 2003:175).

⁴⁹ Ønsket om å bli behandlet likt som de andre imperialistiske maktholderne i Vesten, og å bli hevet over andre maktholdere i Asia, var felles for både politikere og militæret, men det var en sterk uenighet i hvordan man kunne nå disse målene (Gordon 2003:173).

etterkrigstidens samarbeidsklima, men stormaktene fortsatte sin søken etter samarbeidsplattformer gjennom 1920-tallet.⁵⁰ Den internasjonale fredskonferansen i Washington i 1921-22 var ett av tiltakene for samarbeid; målet var å sette en stopper for marinens våpenkappløp som plasserte England, Japan og USA i konfrontasjon mot hverandre (Gordon 2003:175). Washingtonkonferansen var enda et eksempel på datidens amerikanske politikk: nedrustningsdiplomati og fredelig meglings. Nasjonene som signerte, lovte å megle fredfullt i konflikter som måtte oppstå mellom dem, og krig som instrument for nasjonal politikk ble forbudt (Kissinger 2015:268). Den politiske ledelsen i Japan søkte på denne tiden å sikre japanske interesser ved å samarbeide med Vesten og det kinesiske nasjonalistiske regimet. Takashi Hara, Japans statsminister på den tiden, så muligheten til å redusere utgifter, og han ønsket det amerikanske initiativet velkommen. Avtalen bandt den britiske, amerikanske og japanske regjeringen til å holde krigsskipkapasiteten på et visst nivå, nærmere bestemt innenfor en ratio på 5:5:3. Japanerne aksepterte et lavere nivå fordi britene og amerikanerne lovte å ikke bygge marineforsvar i den vestlige delen av Stillehavet. Det var enighet om at denne ratioen ville ivareta sikkerheten til alle nasjonene og hindre et våpenkappløp (Gordon 2003: 175-176). Konferansen hadde bekreftet Japans posisjon som den dominerende marine-makten i Stillehavet, noe som på overflaten var en enorm diplomatisk oppnåelse. Samtidig hadde avtalen krav om at Japan avsluttet sin bilaterale allianse med det britiske imperiet og ga fra seg kontroll over Shandong-halvøya i Kina. Europeisk okkupasjon av kinesiske territorier forble uten reduksjoner. Japan hadde nok en gang blitt skilt ut og behandlet annerledes enn europeerne (Harris 2018).

Folket i Japan var i utstrakt grad imot diplomatisk samarbeid med Vesten om Kina. Deler av motstanden kom fra måten amerikanerne behandlet japanske immigranter.⁵¹ President Roosevelts såkalte «Gentlemen's Agreement» fra 1908 forpliktet den japanske regjeringen til å drastisk begrense flyten av immigranter til USA.⁵² En ny immigrasjonslov fra 1924 erstattet «Gentlemen's Agreement»-avtalen ved å innføre et totalt forbud mot japansk immigrasjon.

⁵⁰ Se note 44 for den Sibirske intervensjon.

⁵¹ På tidlig 1900-tall var antallet immigranter fra Japan til Hawaii og det amerikanske fastlandet på nærmere 100 000. Anti-immigrasjonsretorikk blusset opp langs vestkysten i USA, og lokale lover ga skolene mandat til å innføre segregering (Gordon 2003:177).

⁵² Amerikansk diskriminering mot japanerne som allerede var til stede i landet var «...anything but gentlemanly». I California innførte de lover som hindret japanere fra å eie land eller leie over lengre tid. Høyesterett besluttet i 1922 at ingen japanere eller andre asiatiske immigranter kunne bli naturlige amerikanske borgere (Gordon 2003:177).

Disse handlingene var en selvmotsigelse til det generelle etoset i etterkrigstidens internasjonale samarbeid.⁵³ Situasjonen vakte betydelig sinne i Japan (Gordon 2003:177, Stalker 2018:271).⁵⁴

Sent på 1920-tallet kom det nye utfordringer for japansk sikkerhet og landets vitale interesser. Kina samlet seg i økende grad politisk under nasjonalt lederskap og hevdet sin territorielle suverenitet med ny besluttosomhet og effektive midler.⁵⁵ Sovjetunionen under Stalin vokste i militær styrke, og Japan fryktet – med rette – kommunistisk ideologisk påvirkning på den kinesiske nasjonalistiske bevegelsen. I tillegg kollapset den amerikanske dollaren i 1929, noe som påvirket den internasjonale økonomien (Burkman 2008:166).

Fredsavtalene i Portsmouth, Versailles og Washington tok alle utgangspunkt i et system der vestlige – og i stor grad amerikanske – ideer og interesser hadde høyest status, og Japan ble pålagt å innrette seg innenfor dette systemet. Samtidig som det var sikkerhetspolitiske og økonomiske tungtveiende grunner til å fortsette samarbeidet, ser vi at det i økende grad ble utfordrende for Japan å stå i samarbeidet med Vesten. Institusjonene som ble bygget, svarte ikke til nasjonale forventninger, og de klarte heller ikke å løse utfordringene Japan sto overfor regionalt. Da den internasjonale økonomien ble svekket, ble det enda mindre å hente i et diplomatisk samarbeid med Vesten.

⁵³ Mer spesifikt undergravde det også Amerikas ønske om at Japan skulle støtte den såkalte «Open Door»-politikken til amerikanske interesser i Asia (Gordon 2003:177).

⁵⁴ Den japanske ambassadøren Hanihara Masanao skrev på den tiden et brev til USAs arbeidsminister der han uttrykte at eksklusjonen av japanske immigranter vekker spørsmålet om Japan som nasjon hadde rett til respekten og anerkjennelsen fra andre nasjoner, og at utestengelsen stigmatiserte Japan som uverdigg og uønsket i det amerikanske folkets øyne (Gordon 2003:177).

⁵⁵ Bevegelser som hadde blitt utløst av Japans krav om å beholde Shandong under fredskonferansen i Paris, hadde produsert et kommunistisk parti og gitt styrke til en nasjonalistisk bevegelse. Robuste patriotiske følelser ble i økende grad uttrykt i anti-japansk propaganda og økonomisk boikott (Burkman 2008:165-166).

3.3 Konflikt med Vesten

3.3.1 Alenegang, opprustning og ekspansjon

Gjennom 1920-tallet ble unge offiserer i økende grad frustrert over Japans utenlands- og innenlands-politikk. De var, som sine sivile meningsfeller, lite fornøyde med den tilsynelatende svakheten som lå i samarbeidsdiplomati. Konkrete anløp til frustrasjon var kutt i militære budsjetter og de militære styrkenes størrelse, nedgangen i militær prestisje hjemme, og at de anså politikken som ble ført som en representant for kapitalistiske interesser som svekket militærsystemet.⁵⁶ De fryktet også at det kinesiske nasjonalist-partiet ville utfordre Japans hegemoni i Mandsjuria og nord i Kina. Utløpet for frustrasjonen som ble bygget opp, munnet ut i uavhengige militære aksjoner som dramatisk endret det politiske landskapet. Kwantunghæren i Mandsjuria var i utgangspunktet plassert der i 1906 for å vokte japansk territorium, men sent på 1920-tallet redefinerte de militære lederne oppdraget fra å være til stede som forsvar for japanske interesser i Mandsjuria, til å være en fortropp for en kommende krig mellom Japan og Vesten (Gordon 2003:186-187).

Økende motvilje mellom Japan og Kina om Mandsjuria skjedde parallelt med økte spenninger mellom japanerne, britene og amerikanerne over marine-utfordringer. Washingtonkonferansen i 1922 hadde stipulert at stormaktene skulle møtes igjen i London i 1930 for å forlenge eller revidere 1922-begrensningene på krigsskip. Den japanske regjeringen proklamerte et mål om å øke Japans ratio fra 60 til 70 prosent av den britiske og amerikanske krigsskip-tonnasjen. De vestlige forhandlerne avviste å akseptere den japanske posisjonen, og det endte med at de japanske forhandlerne inngikk et kompromiss hvor Japan kunne øke kapasiteten i enkelte krigsskip-kategorier. Japansk presse og marine fordømte avtalene som et svik mot de nasjonale interessene, og en anti-traktat styrke tok kontroll over marinen de påfølgende tre årene. En periode med en rekke retoriske og fysiske angrep på det politiske etablissementet fulgte, motivert av en felles idé om at partiene og den kapitalistiske eliten sto i veien for et politisk system som skulle legge til rette for å respektere og forene ønsket til keiseren og folket. Lederne i Kwantung-hæren var sterke bidragsyttere til denne tankegangen, en tankegang som la grunnlaget for hærens strategiske handlinger i Mandsjuria (Gordon 2003:187-188).⁵⁷

⁵⁶ For eksempel ved å drive familiene til unge soldater inn i fattigdom (Gordon 2003:186-187).

⁵⁷ En nøkkelperson i handlingene som fulgte var oberst Ishiwara Kanji, Kwantung-hærens operasjons-offiser fra 1929-1932. Han utviklet et apokalyptisk syn på den internasjonale scenen, hvor han mente at en katastrofal trussel om en «endelig krig» mellom Japan og USA var uunngåelig. For å forberede seg på japansk seier, måtte

I 1931 gjennomførte Kwantung-hæren en rekke aksjoner i Mandsjuria. Bred støtte fra pressen og folket hjemme i Japan gjorde det vanskelig for regjeringen å fordømme handlingene. Kina brakte saken inn for Folkeforbundets råd, som konkluderte med at Japan og Kina måtte trekke sine tropper tilbake (Burkman 2008:167, Stalker 2018:281).⁵⁸ Japans handlinger i Mandsjuria ble fordømt i Folkeforbundet, noe som resulterte i at den japanske delegasjonen reiste seg opp og forlot forsamlingen. Ifølge den japanske delegasjonen, hadde Japan og de andre medlemmene i forbundet ulike syn på hvordan man kunne oppnå fred i Østen. Den japanske regjeringen så ikke hvordan de lenger skulle kunne samarbeide med Folkeforbundet om sino-japanske uenigheter (Burkman 2008:172).⁵⁹

Mandsjuriahendelsen markerte et skred i japansk utenriks- og innenriks-politikk, og det initierte en ny ekspansjons-æra. Selv om uautoriserte handlinger av offiserer ute i felt satte i gang overtakelsen av Mandsjuria, støttet topplederne i det militære etablissementet skiftet til unilateral imperialisme i Asia. General Ugaki Kazushige uttrykte bekymring for at Japan gikk en systemisk krise i møte da depresjonen festet grepet i 1930-31. Han anså kapitalismen og demokratiet som systemer ute av kontroll, og noe som kunne forklare Japans svakhet og dårlige organisering. Ugaki fryktet, i likhet med mange sivile byråkrater og andre i militæret, at det japanske samfunnet var på vei mot å bli splittet i masser av fattige proletarer og gårdbrukere og en håndfull rike kapitalister. Forsvar av japansk territorium var ikke nok. Verdens

Japan ta over Mandsjuria, et område som med sine rike mineralressurser var av strategisk verdi. Mandsjuria ble Ishiwara og hans følgers laboratorium for å danne en ny sosial orden basert på prinsipper om sosial likhet og lojalitet til staten, heller enn egoistisk kapitalistisk søken etter profitt (Gordon 2003:187-188).

⁵⁸Japan forsøkte å få Kina med på bilaterale samtaler heller enn å trekke spørsmålet inn for Folkeforbundet. Delegationene fra Japan betydte at dette handlet om å beskytte rettigheter og interesser for Japanske borgere, og ikke om å ta over territoriet. Utdelingen var bare at det var ikke samsvar mellom Kwantung-hærens handlinger og diplomatenes lovnader. Hæren gjorde fremstøt som etter alle solemerker signaliserte en plan om å underlegge seg hele Mandsjuria (Burkman 2008:167). Konflikten mellom Kina og Japan utviklet seg, og kampene spredte seg til Shanghai, et område stormaktens kommersielle interesser var sentrert rundt. Det ble tydelig for det internasjonale samfunnet at Mandsjuria-krisen var en fare for stabiliteten i Øst-Asia (Burkman 2008:168). En kommisjon fra Folkeforbundet endte opp med å fordømme Japans handlinger. Landets koloniale interesser i regionen ble anerkjent, men opprettelsen av marionettstaten Mandsjuko ble ansett som en territoriell trussel, og ikke en handling forankret i folket i Mandsjuria (Burkman 2008:170). Folkeforbundets forsamling stilte seg bak rapporten fra kommisjonen. Rapporten ble akseptert med 42 stemmer for og 1 stemme mot; den ene negative stemmen var Japans (Burkman 2008:172).

⁵⁹ Det er vanlig, både fra et japansk og vestlig perspektiv, å se på Mandsjuria-hendelsen som et vendepunkt vekk fra internasjonal tilpasning og til aggressiv autonomi. Fra mange hold anses hendelsen som starten på en «femtenårs-krig» som ikke sluttet før 1945 (Burkman 2008:194). Det finnes forskning som trekker fram at en tolkning av Japan som aggressiv, er sterkt preget av retrospekt, og at flere nivå av det japanske samfunnet, både blant offentligheten og i regjering, ikke var bevisst endringen som tilskrives (Burkman 2008:95). Mandsjuria-krisen markerer uansett et vendepunkt. Men heller enn å være et brudd med fortiden, så markerte den et uttrykk for trender med lange røtter som hadde bygget seg opp over tid, som vektleggingen av regionale tolkninger av fred og orden og en preferanse for å henvende seg til geografiske naboer på bilateralt vis for å adressere forskjeller (Burkman 2008:195).

handelssystem var på bristepunktet, og åpen konkurranse om markedet var ikke mulig. Kun en aggressiv utenrikspolitikk ville tillate Japan å finne markeder så landet kunne øke sin produktivitet, fjerne arbeidsledighet og unngå «sosial tragedie». Mandsjuria-overtakelsen hadde bred støtte hos både pressen og folket i Japan. Overtakelsen ble ansett som imperiets «kronjuvel», og hendelsen gikk offisielt fra å være representant for et «farlig tankegods» til en «guddommelig vind» (Gordon 2003:189).⁶⁰ Kartet nedenfor viser Japans økende ekspansjon fra tidlig 1930-tall og opp mot andre verdenskrig. Vi ser hvordan det starter med Mandsjuria, men at den regionale ekspansjonen i stor grad fortsetter i mellomkrigstiden.

Kart B Japans ekspansjoner, 1932-1942

(Britannica 2019)

⁶⁰ Overtakelsen ble feiret av befolkningen i populære sanger og Kabuki-teateroppsetninger, og den satte til og med preg på restaurant-menyer (Gordon 2003:189).

Den japanske regjeringen opphevet Washingtonavtalen i desember 1934. Regjeringen autoriserte en enorm oppbygging av marinstyrken, og den besluttet at militæret skulle forsvare landet i nord mot Sovjetunionen, USA og Kina, og rykke frem i sør ved å ekspandere i Sørøst-Asia (Gordon 2003:190-191).

Tabellen nedenfor viser hvordan Japan vokste industrielt i mellomkrigstiden, og at landet faktisk vokste forbi Russland. Det er også verdt å merke seg, med et regionalt perspektiv, at det ikke er noen andre asiatiske land i tabellen.

Tabell 1 Industrialiseringsnivå per innbygger, 1880-1938
(relativt til Storbritannia i 1900 = 100)

		1880	1900	1913	1928	1938	
1	Storbritannia	87	[100]	115	122	157	2
2	USA	38	69	126	182	167	1
3	Frankrike	28	39	59	82	73	4
4	Tyskland	25	52	85	128	144	3
5	Italia	12	17	26	44	61	5
6	Østerrike	15	23	32			
7	Russland	10	15	20	20	38	7
8	Japan	9	12	20	30	51	6

(Kennedy 2017:256)

Som vi ser ut fra tabellen, er styrkeforholdet mellom Japan og vestlige land, men også omkringliggende land, i rask endring i tiden da avtalene med Vesten forhandles frem. Japan har en voldsom utvikling i mellomkrigstiden, og særlig tiåret mellom 1928 og 1938. Endringen i styrkeforhold er også synlig i tabellen nedenfor, som viser hvordan Japans forsvarsutgifter økte drastisk ut over 1930-tallet.

Tabell 2 Stormaktenes forsvarsutgifter, 1930-1938⁶¹
(millioner i dollar)

	Japan	Italia	Tyskland	SSSR	Storbritannia	Frankrike	USA
1930	218	266	162	722	512	498	699
1933	183 (356) [387]	351 (361)	452 (361)	707 (303)	333 (500)	524 (805)	570 (792)
1934	292 (384) [427]	455 (427)	709 (914)	3479 (980)	540 (558)	707 (731)	803 (708)
1935	300 (900) [463]	966 (966)	1,607 (2,052)	5,517 (1,607)	646 (671)	867 (849)	806 (933)
1936	313 (440) [488]	1,149 (1,252)	2,332 (3,266)	2,933 (3,266)	892 (911)	995 (980)	932 (1,119)
1937	940 (1,621) [1,064]	1,235 (1,015)	3,298 (4,769)	3,446 (3,430)	1,245 (1,283)	890 (862)	1,032 (1,079)
1938	1,740 (2,489) [1,706]	746 (818)	7,415 (5,807)	5,429 (4,527)	1,863 (1,915)	919 (1,014)	1,131 (1,131)

(Kennedy 2017:296)

Selv om Japan ikke var det eneste landet som rustet opp i denne perioden, kan tabellen nedenfor bidra til å supplere bildet av Japans kapabiliteter. Den viser nasjonal inntekt blant stormaktene i 1937 og prosent brukt på forsvar. Av denne tabellen kan vi lese at Japan har minst nasjonal økonomi, men bruker prosentvis mest på forsvar.

Tabell 3 Nasjonal inntekt blant stormakter i 1937 og prosent brukt på forsvar

	Nasjonal inntekt (billioner dollar)	Prosent brukt på forsvar
USA	68	1,5
Storbritannia	22	5,7
Frankrike	10	9,1
Tyskland	17	23,5
Italia	6	14,5
SSSR	19	26,4
Japan	4	28,2

(Kennedy 2017:332)

⁶¹ Tallene med og uten parentes og klammer kommer fra ulike kilder. Det er grunn til å anta at valutaendringer er grunnen til noen av forskjellene. For Japan er saken enda mer komplisert grunnet forskjeller mellom regulære og «ekstraordinære» forsvarsutgifter, og mellom «styrker i hjemland» og «annet». Tallene i klammer inkluderer ikke «annet» (Kennedy 2017:584).

Opprustningen i seg selv lar seg ikke nødvendigvis forklare av statusteori, men heller av det internasjonale sikkerhetsklimaet på den tiden. Samtidig er det vanskelig å forklare valget om isolasjon og ekspansjon rent sikkerhetspolitisk eller økonomisk, for Japan mister ganske mye ved å bryte ut, og det er svært uklart hva de kommer til å vinne. Sett fra et statusteoretisk ståsted bidrar nivået på kapabiliteter til å gi en bedre forståelse for at Japan velger isolasjon og ekspansjon. Japan er på dette tidspunktet ikke bare en sterk nasjon regionalt, men også i en internasjonal kontekst. Dette opplever ikke Japan at vestmaktene anerkjenner tilstrekkelig siden avtalene som inngås mellom Japan og Vesten ikke speiler endringene. Når rang-ubalanse kombineres med at veier ut av den ubalanserte situasjonen blokkeres, øker sannsynligheten for aggresjon. Revisjonen av Washingtonavtalen stilte Japan overfor et sikkerhetsdilemma. Diplomati gjennom internasjonale avtaler evnet ikke å anerkjenne japansk status tilstrekkelig slik at anti-traktatkrefter tok over kontrollen over marinen. Med den påfølgende Mandsjuriahendelsen havnet Japan på kollisjonskurs med Folkeforbundet. Japanerne opplevde ikke å få den anerkjennelse de syntes de fortjente i kraft av sin regionale, og til dels internasjonale, styrke. Samtidig hadde japanerne også med seg erfaringene fra Versailles, der de opplevde å ikke bli anerkjent som likeverdige mennesker. Da Japan valgte å akseptere fredsforhandlinger utarbeidet med grunnlag i vestlige prinsipper og interesser, var det fordi de anså det som en dyd av nødvendighet. Forurettelsen i det japanske folket oppsto over tid, men fredsavtalene utgjorde katalysatorer for forurettelse. All den tid japanerne måtte operere innenfor denne strukturen, så fant de ikke fred med ubalansen avtalene illustrerte. Fordømmelsen av Mandsjuriahendelsen ble dråpen som fikk begeret til å renne over. Det ble vanskeligere og vanskeligere å finne grunner som var gode nok til å vise anerkjennelse overfor aktørene med høyere status i det internasjonale systemet. Disse aktørene var fra Japans perspektiv rasistiske og hyklerske. Rasistiske fordi de forskjellsbehandlet japanerne. Hyklerske fordi de var selv imperiumsmakter, men forhindret et japansk imperium. Etter hvert hadde Japan også midler å sette bak kravet om statusanerkjennelse. Fordelingen etter Versailles klarte ikke å holde tritt med de skiftende maktforholdene, og den i økende grad kritiske rang-ubalansen ga grobunn for fiendtlighet som resulterte i aggresjon.

Det kan late til at Japan på mange måter allerede var inne på en ekspansjonistisk vei idet landet gikk fra isolasjon til å søke et regionalt imperium. Den politiske utviklingen i landet, den industrielle veksten og det kulturelle grunnlaget er alle faktorer som taler for at Japan ville ha markert seg mot Vestens tilstedeværelse i Asia. Det er interessant å reflektere litt over om fiendtligheten mot Vesten og ekspansjonen hadde vært den samme om avtalene hadde sett

annerledes ut. Empirien har vist at Japans behov for å markere seg regionalt økte i takt med opplevelsen av å bli urettferdig behandlet. Spørsmålet er om andre avtaler, som de hadde opplevd som mer rettferdige, hadde gitt andre resultater. Det kan godt tenkes. Alle de tre avtalene markerer et sikkerhetsdilemma knyttet til den vestlige innblanding i Asias regionale geopolitikk. Men de markerer også en blokkering av Japans mulighet til å utfylle sitt statuspotensial. Japan sto overfor ulike strategiske utenrikspolitiske valg før første verdenskrig, og avtaler som i større grad hadde anerkjent Japans fotfeste i Aisa, kunne ha gitt andre strategiske utfall. For eksempel når det kommer til spørsmålet om de skulle håndtere Kina-utfordringen i samarbeid med vestlige stormakter eller unilateralt. Det kan argumenteres for at amerikansk innblanding i Kina skapte en økt frykt i Japan for at nasjonalistene i Kina skulle vokse seg for sterke. Videre stadfestet Washingtonavtalen at Japan skulle redusere sin styrke i marinen. Dette skapte et sikkerhetsdilemma for Japan, noe som til slutt førte til at Japans militære ledelse i Mandsjuria tok grep om det de opplevde som en usikker situasjon, og dermed initierte en ekspansjon som i utgangspunktet ikke var en del av planene til landets politiske ledelse. Uten avtalene – som var formet av vestlige verdier og interesser – kan man se for seg at Japan kunne ha valgt andre – mindre aggressive – midler for å bygge sitt regionale imperium. Vestlige makter kjempet for å beholde sin egen posisjon i Asia ved å strategisk holde Japan tilbake. Fredsavtalene representerte en verdensorden som ikke anerkjente Japans relative status i sin region, men også japanerne som mennesker.

4 Russland

Hvorfor invaderte Russland Ukraina? En statusteoretisk forklaring ville være å si at Russland kjenner på en manglende anerkjennelse og rang-ubalanse som er så frustrerende og kritisk, at konflikt oppleves som eneste tenkelige utvei.

Selv om det ikke skal gjøres en sammenligning mellom Japan og Russland for å finne en kausal sammenheng mellom de to, så er det en tydelig forskjell som er naturlig å trekke frem når statusteoriens forklaringskraft skal testes. Japan er en øy, mens Russland er utrolig stort og sammensatt. Dette gjør det langt mer krevende for Russland å oppnå en felles nasjonal enhet og identitet. Japan har en mer konsistent identitet i møte med Vesten, imens russerne har vaklet mer over hvor de hører hjemme. Denne vaklingen er noe som veksler gjennom russisk historie, og på grunn av disse vekslingene, så er ikke den russiske casen like rett frem som den japanske.

Peter den stores bedrifter kan anses som startskuddet for Russlands møte med Vesten (Marker 2009:132). Og det er der, i møtet med Vesten, at vi også begynner historien om russisk rang-ubalanse. I og med at status er relativt, så gis konseptet mening og innhold først når det settes i relasjon til noe annet; dette andre ble for Russland vestmaktene. Til å begynne med var de vestlige stormaktene en referansegruppe Russland ønsket å identifisere seg med og bli en del av; de hadde fått til noe som russerne også ønsket å oppnå. Men det fantes noen grunnleggende forskjeller som gjorde denne kopieringen krevende, og kanskje var det heller ikke egentlig en kopi russerne ønsket seg. Under den kalde krigen oppnådde Russland såkalt topdog-status. Etter Sovjetunionens fall så var og er ikke Russland lenger topdog, men forventer fremdeles samme anerkjennelse. Med tiden ser vi et mer og mer kompromissløst Russland, som ikke vil delta på vestmaktens premisser, og som hevder sin rett til å sitte med definisjonsmakten. Men før vi kan utforske spørsmålet om rang-ubalanse er det nødvendig å begynne med begynnelsen. Vi må forstå utgangspunktet for Russland og den russiske identiteten i møtet med Vesten.

4.1 Moskva som det tredje Rom - skapelsesmyte og nasjonal identitet

Historien om Russland som nasjon påvirkes av de ulike utgavene av landet som har eksistert, og dets mangfold (Bushkovitch 2012: xvi-xvii).⁶² Landet bærer også på en tung arv, med fire statlige kollapser i løpet av historiens gang (Magaril 2012:26-27).⁶³ Siden middelalderen har det vært en sentral idé i det russiske synet på verden at Russland har en unik historisk rolle, nærmere bestemt ideen om Moskva som det tredje Rom.⁶⁴ Denne ideen fikk nytt liv i en sosialistisk versjon under Sovjetunionen (Magaril 2012:8, 22). Kan det tenkes at Putins prosjekt bærer med seg noen av de samme ideene? I et statusteoretisk perspektiv er denne ideen interessant fordi den forteller om et land som bærer med seg en kulturell idé om Moskva som et hovedsete i et russisk imperium. Som vi også har sett med Japan, så følger det av imperium-logikken at det ikke finnes noen mellomting mellom å bli underlagt eller å underlegge seg andre. Mulighetene for at et land med slike ambisjoner skal oppleve rang-ubalanse og se konflikt som eneste utvei, er relativt stor.

De formative årene for den russiske staten begynner med den Kiev-russiske æraen (Martin 2009:1).⁶⁵ I moderne termer omfattet riket hele Belarus, halve nord-Ukraina og sentrum og nordvest av det europeiske Russland. Folkene fra disse tre moderne statene er slavere fra Østen, som alle snakker språk med nært slektskap, avledet fra Kyivrikets øst-slaviske språk (Bushkovitch 2012:1). Kartet nedenfor illustrerer området som var omfattet av Kyivriket, og det forteller også noe om hvilke landområder som trekkes inn i dagens debatt om områder innenfor russisk definisjonsmakt.

⁶² Den politiske enheten Kyivriket kalles ofte Russland før Russland begynte. Inntil det femtende århundre kalte folket seg selv og landet for Rus, ikke Russland, og det inkluderte mange territorier som ikke er innenfor Russlands grenser nå. Fra begynnelsen omfattet det folk som ikke verken var russere eller slavere, men som russerne anså som en integral del av samfunnet deres. Innen 1917 hadde tsarene og millioner av russiske bosettere på steppene og i Sibir ervervet territorier langt forbi de originale grensene fra middelalderen. Den sovjetiske staten bevarte det meste av det området (Bushkovitch 2012:xvi-xvii).

⁶³ Kiev-Rus i det ellefte århundre, storfyrstedømmet Moskva i det syttende århundre, det russiske imperiet tidlig i det 20. århundre og Sovjetunionen på slutten av det 20. århundre (Magaril 2012:26-27).

⁶⁴ I det 16. århundre skrev et medlem av datidens intelligentsia i et brev til tsar Ivan den tredje at alle kristne kongeriker hadde blitt en del av hans rike, at to Rom hadde falt, at det tredje sto støtt og at det ikke ville komme et fjerde (Sergei 2012:8). Disse ideene, som stammet fra den intellektuelle gruppen Slavofilene, ga Russland en rolle som en intellektuell og spirituell leder av Europa. Dette innebar en redefinering av det russiske folket, fra en arkaisk befolkning på mange millioner, til et potensiale for en pan-Europeisk spirituell og moralsk fornyelse. Dette verdenssynet på det russiske folk begynte i intellektuelle kretser, men fikk over århundrer feste i den russiske sosiale bevisstheten (Magaril 2012:17).

⁶⁵ Også kalt Rus-riket (Bushkovitch 2012:1).

Kart C Kyivriket i det ellefte århundre

(Bushkovitch 2012:xix)

På slutten av femtenhundretallet begynte Russland å eksistere som en stat, og ikke bare som en gruppe relaterte fyrstedømmer (Bushkovitch 2012:37).⁶⁶ Det russiske imperiets kriger over mange århundrer la grunnlaget for dets utvidelse til å inkludere hele nord-Eurasia.⁶⁷ Til sammen besto staten av omfattende områder med ikke-russisk befolkning i grensetraktene, og i effekt var dette to imperier: et tradisjonelt land-imperium i Europa og en forsøksvis imitasjon av britenes eksempel i Sentral-Asia (Bushkovitch 2012:249). På 1800-tallet oppsto ideen om pan-slavismen, som henvendte seg til millioner av slavere spredt fra Svartehavet til Kvitsjøen og fra Adriaterhavet til Stillehavet. Den vernet om en idé om etnisk solidaritet. Dette inspirerte

⁶⁶ Hvis det må trekkes frem et tidspunkt for når Russland oppsto som stat, så var det storprins Ivan III av Moskva sin endelige annektering av Novgorod i 1478. Ved å gjøre dette, forente Ivan de to politiske og kirkelige hovedsentrene i middelalder-Russland under én leder. I den neste generasjonen tilførte han og hans sønn Vasilij III gjenstående territorier (Bushkovitch 2012:37).

⁶⁷ Størstedelen av det russiske imperiet lå i Sibir, med store deler av tilsynelatende ugjennomtrengelig skog og tundra (Bushkovitch 2012:249).

også den russiske regjeringen, som utviklet visjonen om en stor stat hvor hele det slaviske folket var plassert under de vide vingene av sin dobbeltørn (Levine 1914:664).⁶⁸

Russisk geografi var også et viktig utgangspunkt for den amerikanske diplomaten George Kennan da han i et telegram fra 1946 satte seg fore å beskrive den politiske kulturen i Sovjetunionen; en kultur han beskrev som svært fjern fra den amerikanske. Kennans analyse viste til Stalin sine ideer om at det ikke kan finnes en permanent, fredelig sameksistens mellom Sovjetunionen og USA. Amerikaneren mente disse ideene ikke stammet fra forhold utenfor Russland, men at de oppsto fra et grunnleggende behov internt i Russland som også hadde eksistert før andre verdenskrig. I følge Kennan, var dette et land med mindreverdigheitskomplekser. Den tradisjonelle og instinktive russiske usikkerhet lå til grunn for Kremles nevrotiske syn på verdensanliggender. Opprinnelig stammet denne usikkerheten fra et fredelig jordbruksfolk som levde på store eksponerte sletter med voldelige nomadiske grupperinger som naboer. Et nytt usikkerhetsmoment ble lagt til da Russland kom i kontakt med det økonomisk avanserte Vesten. Denne usikkerheten lå i frykten for mer kompetente, mektigere og sterkere organiserte samfunn.⁶⁹ Russiske ledere hadde, ifølge Kennan, alltid kjent på at deres form for styre var ute av stand til å tåle sammenligning med vestlige lands politiske system.⁷⁰ Av denne grunn hadde russerne alltid fryktet utenlandsk inntrengen og direkte kontakt mellom den vestlige verden og deres egen. De hadde fryktet for hva som ville skje hvis russerne lærte sannheten om verden utenfor, eller hvis utlendinger lærte sannheten om verden innenfor. Følgelig hadde de lært seg å søke sikkerhet i tålmodig, men dødelig, kamp, med mål om total ødeleggelse av rivaliserende makter, og aldri gjennom samarbeid eller kompromisser (Kennan 1946).

Kennans analyse ser på Russland som et merkelig land med mindreverdskomplekser, og finner mye av forklaringen på russisk politisk adferd i geografien. Det er ingen tvil om at

⁶⁸ På et punkt møttes det slaviske folkets interesser; de befant seg alle i en situasjon der de var underkastet andre nasjoner som foraktet dem. Slaverne var for sine motstandere underlegne; de hadde ikke oppnådd noe verken politisk eller kulturelt. Slaverne ønsket derfor å stå opp for verdien av den slaviske rasen, og ikke bare for det ene eller andre slaviske folket. Lederne for de nasjonalistiske bevegelsene pekte med stolthet mot Russlands politiske storhet, til Serbias poetiske genier, til tidligere bulgareres misjonsiver og til tsjekkernes kulturelle anskaffelser. De tolket disse som illustrasjoner på rasens felles briljans. Dette ledet naturlig til en vektlegging av slavernes felles opprinnelse og deres slektskapsbånd, noe som resulterte i et semi-poetisk og -filosofisk tankegods om en stor slavisk rase med et felles liv i nær fortid og med en stor felles fremtid (Levine 1914:667-668).

⁶⁹ Denne siste formen for usikkerhet mente Kennan påvirket russiske ledere mer enn det russiske folket (Kennan 1946).

⁷⁰ Den russiske styreformen var, ifølge Kennan, sårbar i sin psykologiske grunnstruktur og med en relativt arkaisk form (Kennan 1946).

geografi er en viktig medvirkende faktor i russisk identitet og politikk. Dermed blir det også en viktig byggekloss for å kunne reise en forklaring basert på status. Som tidligere nevnt, beskrives behovet for å bli anerkjent som totalt unyttig fra et rent biologisk ståsted. Med dette settes også status inn i en relasjonell kontekst; man trenger noe å sammenligne med, fordi status ikke oppstår i et vakuum. Statuskravet er altså noe som kommer fra et grunnleggende menneskelig behov, men det gis innhold først i møte med andre mennesker. Russlands geografi gjør dette til en krevende øvelse. Det har tatt mange hundre år å etablere nasjonen, og den har flere ganger i historiens løp endret seg. Det har også vært et ønske om å etablere «det russiske» over svært store og sammensatte landområder. I tillegg eksisterer det en felles slavisk kultur som strekker seg over landegrenser. Russland har derfor spesielle interesser i land tett på grensen, interesser som går ut over det rent sikkerhetspolitiske. Noe av utfordringen ligger altså i at landets spesielle interesser strekker seg inn i det som i dag er etablerte nasjonalstater. Det at Russland er så stort, så sammensatt, og med et kulturelt fellesskap som strekker seg ut over landets grenser, gjør det krevende å oppnå behovet for anerkjennelse. Er det tydelig for Russland hva de krever anerkjennelse for, og er det tydelig for andre stater hva de skal gi anerkjennelse til? Og er dette noe man i det hele tatt kan bli enige om?

4.2 Møtet med Vesten

Russlands status og identitet i møte med Vesten kan illustreres som en pendelbevegelse fra det ene ytterpunktet til det andre. Denne illustrasjonen gjøres med stor forsiktighet, og viser i all hovedsak til den russiske statens politikk, bevisst på at det til alle tider vil være brytninger internt i et land. Pendelbevegelsen er også kun ment som en illustrasjon som kan bidra til å etablere et overblikk over situasjonen. Til å begynne med aspirerer Russland til status som stormakt, og ser på de vestlige stormaktene som læremestere. Så går landet inn i en periode der det fjerner seg litt mer fra Vesten og forsøker å etablere noe eget, før landet igjen blir trukket inn i europeisk politikk og maktspill da Tyskland samler seg. Kommunismen og Sovjetunionen markerer en ny pendelbevegelse der landet søker vekk fra Vesten, og den kalde krigen markerer et slags ytterpunkt i avstand. Etter den kalde krigen trekkes Russland litt nærmere vestmaktene igjen, før Putin tar over og markerer at Russland skal være noe eget og ikke la seg definere av vestlige ideer. Disse pendelbevegelsene er viktige fordi de tilfører et krevende element i vurderingen av Russlands status. Skal Russland la seg definere av og plasseres inn i et internasjonalt hierarki ut ifra en vestlig målestokk? Er landet en del av den vestlige, nærmere

bestemt europeiske, verdensorden, eller ikke? Er dette tydelig for andre stater? For Russland selv?

4.2.1 Aspirerende stormakt

Peter den store (1689-1725) betraktes som den som gjorde Russland europeisk (Marker 2009:132).⁷¹ Russland var ikke en nasjon på denne tiden, likevel begynte man å utvikle konsepter om hva Russland var, og spesielt hva det var sammenlignet med Vesten.⁷² Krigene fra det 17. århundre demonstrerte at Russlands politiske og militære systemer var underlegne de europeiske rivalene. Peters politiske og økonomiske reformer tok sikte på å gjøre Russland til en militært mektig stat med evne til å ekspandere territorielt og utfordre europeiske makthavere. For å nå dette målet, trengte han ikke bare ny teknologi fra vesten, men også en ny statsideologi.⁷³ ⁷⁴ Hans reformer innenfor hæren, økonomien og den statlige administrasjonen ble drevet av praktiske behov, men de reflekterte et ønske om å ikke bare importere vestlig teknologi og militær ekspertise.⁷⁵ Russlands uten- og innenlands-politikk skulle formes etter vestlige ideer og teorier (Torke 2009:63).

Noen tsarer og århundrer frem i tid, nærmere bestemt i 1801, ble Alexander den første tsar (Ransel 2009:168). Han hadde ikke tillit til de sittende rådgiverne og inviterte venner fra ungdomstiden som han stolte på, til å være sine uoffisielle rådgivere. Disse unge vennene hadde, til forskjell fra Alexander selv, tilbrakt tid i utlandet og ervervet en komparativ målestokk på Russlands utvikling. De var fullt klare over at Russland trengte administrativ og sosial reform hvis landet skulle oppnå suksess i konkurranse med de vestlige maktene. I kontrast til andre politiske grupperinger, var ikke disse vennene interessert i å plassere restriksjoner på monarkens makt, men heller å bruke den overlegne autoriteten til å bringe Russland sosialt og økonomisk nærmere Vesten (Ransel 2009:169-170).

⁷¹ Det er også en utbredt oppfatning at han skapte den moderne russiske staten, selv om det bør anerkjennes at Peter på mange måter videreførte reformer initiert av hans far, Tsar Alexei Mikhailovich, og hans søster, prinsesse Sofia (Tolz 2001:23).

⁷² Dette tankegodset ble ytterligere utviklet i det 19. århundre, da ideen om en nasjon som et suverent folk ble anvendt av russiske intellektuelle på deres eget land (Tolz 2001:24).

⁷³ Da Peter den store ble den ubestridte lederen i Russland, var den tradisjonelle russiske identiteten basert på en ortodoks kristendom i oppløsning (Tolz 2001:24).

⁷⁴ Ortodoksi kunne ikke gi en slik ideologi, og den kunne heller ikke samle alle undersåtter av imperiet, som strakk seg inn i ikke-ortodokse områder. Peters nye ideologi var statspatriotisme, som innebar lojal tjeneste til staten heller enn til han personlig (Tolz 2001:27)

⁷⁵ Det skal nevnes at Peters reformer bygget på endringer som hadde blitt initiert av hans forgjengere i det 17. århundre (Torke 2009:63).

Peter den stores erobringer tidlig i det 18. århundre hadde brakt Russland inn i det europeiske statssystemet, og de påfølgende krigene og alliansene hadde vist Russland som en tett partner både når det kom til balanse og konflikter i systemet (Ransel 2009:174). Wienerkongressen i 1815 markerte slutten på Napoleons herjinger. Den ga Russland avgjørende innflytelse over europeisk politikk. Så lenge hegemoniene Russland, Storbritannia og Østerrike opprettholdt vennlige relasjoner, så oppsto ingen store konflikter i Europa (Ransel 2009:179). Mot slutten av 1830-tallet oppsto et nasjonalt opprør i Polen, som endte med at polakkene mistet sin tidligere tildelte autonomi i interne affærer og ble en del av det russiske imperiet. Hendelsene markerte for russiske ledere den pågående utfordringen med vestlige liberale ideer og nasjonale ambisjoner. Responsen på utfordringen ble en ny ideologisk formel, som søkte å bruke ånden til romantisk nasjonalisme til å styrke et dynastisk, imperialistisk regime.

Dette nye regimet opphøyde ortodoksi, autokrati og nasjonalisme. Prinsippet om nasjonalisme understreket det unike ved russere som folk, og dermed hvor upassende det var med utenlandske politiske og sosiale institusjoner i Russland. De universalistiske antakelsene fra Opplysningen ble erstattet med distinkt russiske politiske og sosiale systemer. Ulik datidens kulturelle relativisme, tilskrev den nye ideologiske formelen høyere verdi til russiske verdier, institusjoner og spesielt det russiske folk (Ransel 2009:186-187). På tross av disse nasjonale ambisjonene, og at Russland var en stormakt, hadde landet en skrøpelig økonomi, noe som begrenset hvor stor risiko landet kunne ta. Det var heller ikke aktuelt for russiske ledere å abdisere fra stormaktsposisjonen (Zelnik 2009:242-243). Et svakt Russland krevde moderasjon i internasjonale relasjoner, og en økende avhengighet til utenlandsk assistanse ledet til en mer avhengig og mindre balansert utenlandspolitikk.⁷⁶ Russlands beslutning om å gå til krig i 1914 kan stå som en illustrasjon på økende bånd til vestlige nasjoner, denne gangen spesielt til Frankrike og Storbritannia (Tsygankov 2012:88).⁷⁷

I perioden fra Peter den store trekker Russland inn mot Europa og frem til første verdenskrig, ser vi et Russland som i stor grad imiterer de vestlige stormaktene i ønsket om å oppnå samme status selv. Det finnes et potensiale i Russland til å bli en del av stormakt-referansegruppen, men Russland er fremdeles en underdog på grunn av manglende økonomiske kapabiliteter. Dermed sitter de ikke med nok makt til å ta den kontrollen som egentlig ligger i

⁷⁶ Helt siden Russland hadde signert en avtale om samarbeid med Frankrike tidlig på 1890-tallet, så hadde russisk internasjonal politikk blitt mer og mer pro-vestlig og anti-tysk (Tzygankov 2012:78).

⁷⁷ Men også en bekreftelse av viktigheten av å beskytte tradisjonelle allierte på Balkan (Tzygankov 2012:78).

landets ambisjoner. Behovet for økt økonomisk styrke og felles sikkerhet, men også å bli anerkjent som stormakt, er sterke forklaringsfaktorer for russiske valg i denne perioden. Det som er interessant å ta med seg i et statusteoretisk perspektiv, er denne tilsynelatende vaklingen. Russland kopierer vestmaktene liberalistiske ideologi kanskje først og fremst på grunn av et ønske om å øke landets velstand, sikkerhet og maktposisjon, men en god del av det som følger med den liberale ideologien, passer ikke for de russiske lederne eller Russland som land. Hvis selve grunnlaget for samarbeidet med Vesten er definert ut fra vestlige verdier som ikke egentlig finner sin gjenklang i Russland, så finnes det en grunnleggende utfordring for anerkjennelse av hverandres status. Jo høyere status, jo mer tilpasser andre stater sin politikk for å gjøre plass til den ledende statens interesser, institusjoner og ideer. Men hvordan kan man i realiteten anerkjenne et hierarki som bygger på et verdisett som man er fundamentalt uenig i? Det ligger også i statushierarkiets natur at dette er en aktelse som skal gjøres frivillig fordi man aksepterer hvem som er den sterkeste part. I fortsettelsen skal vi se at det kanskje ikke er som venner Russland ønsker anerkjennelse, men heller som en sterk motstander.

I 1917 ble Romanov-dynastiet kastet etter et opprør fra Russlands lenge undertrykte masser (Halliday 2016:4).⁷⁸ Den marxistiske planen innebar at den russiske revolusjonen bare var den første av en kommende bølge av proletariske opprør ledet og støttet av kommunistene. Forholdene lå dog ikke helt til rette for dette på 1920-tallet. Sovjet-Russland trengte ikke rask eksport av revolusjonen, men heller tid til å lege sine sår og styrke seg selv militært. Sovjetisk utenrikspolitikk fokuserte derfor på overlevelse og statens interesser (Husband 2009:318-319).⁷⁹ Bolsjevikenes utenlandsrelasjoner ble altså formet av pragmatisme.⁸⁰ Lenin argumenterte for at sosialistiske stater kunne samhandle, spesielt økonomisk, med den kapitalistiske verden fordi på lang sikt ville sosialismen uansett seire (Husband 2009:319-320). Fredskonferansen i Paris begynte litt over ett år etter at Lenin og bolsjevikene hadde tatt politisk kontroll i Russland. Den ideologiske avstanden mellom Vesten og de russiske bolsjevikene var

⁷⁸ I noen måneder styrte Aleksandr Kerenskij og andre liberale i en provisorisk regjering, men utfordringene med første verdenskrig og presset fra en radikal minoritet, Vladimir Lenins bolsjeviker, ble for mye for dem. Kort tid etter tok Lenin og hans medsvorne over statlig kontroll (Halliday 2016:4).

⁷⁹ I fraværet av vestlig assistanse som skulle ha kommet fra den internasjonale proletariske revolusjon, var det avgjørende at sovjetrepublikken avsluttet sin diplomatiske isolasjon og, om mulig, tiltrakk seg finansiell hjelp (Husband 2009:318-319).

⁸⁰ Det var for eksempel økonomiske og ikke ideologiske grunner til at det i 1921 ble inngått en engelsk-russisk handelsavtale. Den samme pragmatismen lå til grunn da bolsjevikene deltok på en konferanse i Genève i 1922. Konferansen ble organisert av de store industrielle makthaverne for å diskutere rekonstruksjonen av den europeiske økonomien og innlemme pariatatene Tyskland og Russland. Tyskland og Sovjet-Russland endte dog opp med å lage sin egen avtale som formaliserte forholdet mellom landene, den såkalte Rapalloavtalen (Husband 2009:319-320).

stor. «Det russiske problemet» var en stor del av diskusjonene, og en varig fred var ikke sannsynlig uten at dette ble løst (Buzinkai 2007:257). Folkeforbundets far, Woodrow Wilson, uttalte selv at hvis man skulle tilby Europa et alternativ til Bolsjevisme, så var det et sentralt element i fredsavtalen å grunnlegge Folkeforbundet som beskytter av internasjonal rett og frihet i hele verden. Fra sovjetisk side ble Folkeforbundet tolket som en kapitalistisk allianse mot verdens arbeidere (Buzinkai 2007:258). Samme år grunnla Lenin Komintern. Organisasjonen skulle fungere som et koordinerende senter for verdens arbeiderbevegelse, med mål om å bidra til proletariats revolusjon i hele verden (Husband 2009:318-319).⁸¹

Det er naturlig å tolke Lenins opprettelse av Komintern som en form for motsvar til Wilsons Folkeforbundet. Begge organisasjonene skulle bidra til internasjonalt samarbeid, men de ble formet av svært forskjellige ideologier. De to organisasjonene kan stå som et bilde på at pendelen har svingt i helt motsatt retning av der den sto under Peter den store. Russland tok avstand og ville ikke lenger akseptere verden slik den var formet av Vesten. Status reflekterer kollektive overbevisninger, det vil si en generell enighet om hvilke stater som er ledende, og som dermed har nødvendig autoritet til å sitte med definisjonsmakten. Ved å danne sitt alternativ til Folkeforbundet, markerer Russland at dette ikke er en klubb de ønsker å være en del av, og i alle fall ikke la seg definere av. Statusanerkjennelsen Russland ønsker seg, skal altså være som motstander og ikke som samarbeidspartner.

I 1922 etablerte bolsjevikene forbundsrepublikken Sovjetunionen (SSSR) (Tolz 2001:15).⁸² Da SSSR ble grunnlagt, hadde ideen om Russlands «spesielle sti» og Moskva som det tredje Rom, ennå ikke operasjonalisert seg. Tankegodset ble da tilpasset og gjenfødt i sin sosialistiske versjon (Magaril 2012:21). På kartet nedenfor kan man se SSSR sitt geografiske nedslagsfelt, som strakk seg over mange områder som i dag er suverene stater, blant annet Ukraina.

⁸¹ Selv om den var basert i Moskva, så opprettholdt den sovjetiske staten narrativet om at Komintern var et uavhengig organ uten statlige bindinger. Tidlig på 1920-tallet ble det tydelig at Moskva dikterte Kominterns politikk, noe som førte til at organisasjonen etter hvert ble sentralisert og underdanig. Dette resulterte i at organisasjonens effektivitet utenlands ble redusert (Husband 2009:318-319).

⁸² Lenin døde samme år som SSSR ble opprettet. Hans etterfølger, Stalin, erstattet «fredelig sameksistens»-politikken med ideen om at SSSR var omringet av fiendtlig kapitalisme som ville ødelegge landet. Dette førte bare til en ytterligere fremmedgjøring av SSSR. 1920-tallet ble avsluttet som det hadde begynt, uten allierte de kunne stole på og med bred mistillit fra andre land (Husband 2009:320-321).

Kart C Sovjetunionen

(Egge 2022)

4.2.2 Verden polariseres

Ut av andre verdenskrigs ødeleggelser steg et Sovjet med en sterk økonomi og økt militærmakt.⁸³ USA gikk videre fra krigen som det sterkeste landet i verden, men Sovjetunionen var en stor utfordring.⁸⁴ Amerikas fremtid på toppen var avhengig av en aktiv politikk både innenfor landets egen influenssfære og i relasjon til sovjetblokken. I 1946 hadde Stalin forventet en rask amerikansk tilbaketreking fra et svekket og konflikt-ladet Europa. Men innen 1949, mye takket være hans egen politikk, møtte han europeiske stater med stigende selvtillit som reparerte skadene etter krigen, og en vedvarende amerikansk tilstedeværelse.⁸⁵

⁸³ Stalins regime gjorde signifikante investeringer i militær forskning og utvikling, utviklet en plan for å modernisere militært utstyr og ødela amerikansk monopol ved å anskaffe sin egen atombombe i 1949 (Fuller Jr. 2009:402-403)

⁸⁴ Fra Washington fremsto det som at Stalin orkestret en verdensomspennende kampanje av aggresjon mot Vesten. Stalin, på sin side, ville hindre at en stor kapitalistisk koalisjon ledet av USA skulle utnytte Sovjetunionens midlertidige svakhet ved å sette i gang et utslettende angrep (Fuller Jr. 2009:398-399).

⁸⁵ Stalin var både en ideolog og en geopolitiker. To hovedmål etter krigen var å unngå krig, samtidig som man styrket sovjetisk kontroll over utenlandske kommunistpartier. Stalin var klar over at Sovjetunionen var for ødelagt av krigen til å kunne føre krig selv i den nærmeste fremtid. USA hadde kommet ut av andre verdenskrig med økt relativ styrke og en atombombe. Sovjet-ideologi gjorde alle kapitalistregimer de facto anti-kommunistiske. Hvordan skulle Stalin beskytte SSSR mot et slikt slag? Svaret ble å bløffe ved å overdrive Sovjets militærmakt. Paradoksal og kontraintuitiv nok, var den beste måten å unngå krig å late som at SSSR var klare for å risikere krig (Fuller Jr. 2009:398-400).

NATO-avtalen ble signert i 1949.⁸⁶ Den skapte en militær allianse formet av amerikanerne og sementerte den vestlige enheten. Sovjetiske ledere anså etableringen av NATO som et amerikansk forsøk på å konsolidere og utvide sin influenssfære i Europa.⁸⁷ For å skape en balanse til amerikansk imperialisme i Europa, foreslo SSSR å signere Warszawapakten.⁸⁸ Pakten etablerte en militær allianse mellom statene fra østblokken som fremmet liknende prinsipper og verdier som NATO. Fra et sovjetisk perspektiv representerte pakten en naturlig mulighet for de øst-europeiske statene til å forsvare seg mot en mulig krig (Fuller Jr. 2009:402-403 og Duțu 2020:178-181).

Sovjetunionen hadde på dette tidspunktet midler å sette bak kravet om topdog-status. Landet anerkjennes som en topdog, og verden går inn i en periode som omtales som den kalde krigen. Under den kalde krigen gikk Russland bort fra å søke status innenfor det vestlige stormaktssystemet. Dermed fikk verden to topdogs i det internasjonale systemet: USA og Sovjetunionen. Disse statene definerte på hvert sitt vis en internasjonal orden basert på tilhørighet til ulike ideologier, og de ruvet på toppen av hvert sitt hierarkiske system. Selv om status ikke er et null-sum-spill, der en stat ikke får mindre status selv om en annen stat får status, så kan det være problematisk når man ikke har en komplett topdog i det internasjonale systemet. Dette blir spesielt krevende når man opererer innenfor de samme interessesfærene, slik russerne og amerikanerne gjorde. Muligheten for situasjoner der den ene topdog'en ikke opplever seg anerkjent av den andre, er alltid til stede. Følgelig vil muligheten for aggressive handlinger være konstant.

⁸⁶ North Atlantic Treaty Organisation, en forsvarsorganisasjon for land i Europa og Nord-Amerika (Cooper 2022).

⁸⁷ SSSR nektet derfor å ta imot fordelene fra Marshallplanen og forbød andre østblokkland, som Polen og Ungarn, å akseptere amerikansk støtte (Duțu 2020:178-181).

⁸⁸ Warszawapakten var en militær allianse som ble grunnlagt 14. mai 1955. Offisielt ble pakten kalt en avtale om vennskap, samarbeid og gjensidig støtte. Målet var å sikre sikkerhet og bevare fred i Europa. For Sovjetunionen utgjorde avtalen også en motvekt til amerikansk imperialisme i Europa. Da Vest-Tyskland ble medlem av NATO, ble stater i kommunistblokken motivert til å signere Warszawapakten. Denne pakten var de øst-europeiske statenes forsøk på å forsvare seg mot en mulig krig. Avtalen ble formet etter samme lest som NATO-avtalen, og etablerte en militær allianse for statene fra østblokken. Pakten ble signert av de sosialistiske folkerepublikkene Albania, Bulgaria, Ungarn, Polen og Romania, Den tyske demokratiske republikk, Den Tsjekkoslovakiske republikk, samt Sovjetunionen (Duțu 2020:180-181).

4.2.3 Et nytt Russland og en ny verdensorden

1991 var et vannskille i moderne russisk historie. Året markerte oppløsningen av Sovjetunionen til femten suverene republikker, hvor den største var Den russiske føderasjon.⁸⁹ Republikkenes ledere krevde total suverenitet og uavhengighet, og ikke bare autonomi. Russland arvet mesteparten av Sovjetunionens eiendeler, land og befolkning. Men oppløsningen betydde ikke løsrivelse; de femten republikkene var fremdeles tett bundet sammen, med gjensidig avhengige økonomier og en kompleks spredning av etniske grupper.⁹⁰ Én ting var å demontere den sovjetiske staten, noe annet var å løse opp knuten av økonomiske, etniske og kulturelle bånd som hadde blitt knyttet over mange tiår med tsar- og sovjetisk styre (Freeze 2009:463-464).

Slutten på Sovjetunionen markerte et tidspunkt da russerne igjen måtte spørre seg: Hva er Russland? (Bushkovitch 2012:457).⁹¹ Grensene som kollapset i 1991 var ikke skapt av sovjeterne, men av det russiske imperiet flere århundrer tidligere. Mange millioner hadde personlige bånd til Ukraina, Georgia, Armenia, Kasakhstan og enda mer avsidesliggende områder. En smal russisk nasjonalisme ville være feilslått, man trengte noe som ga bred gjenklang hos både yngre og eldre deler av befolkningen (Bushkovitch 2012:458). Offisiell terminologi søkte å inkludere alle borgerne i Russland som «rossiane» (folk av Russland), ikke bare «russkie» (etnisk russisk) (Bushkovitch 2012:459). Kartet nedenfor viser det moderne Russlands utstrekning, med tilgrensende nasjonalstater som tidligere var en del av Sovjetunionens versjon av «Moskva som det tredje Rom».

⁸⁹ Denne prosessen var i gang under Gorbatsjov, men akselererte raskt sent på 1980-tallet (Freeze 2009:463-464).

⁹⁰ For eksempel bodde de fleste russere i Den russiske føderasjon, men 25 millioner etniske russere bodde i naboland, det vil si de tidligere Sovjetrepublikkene (Freeze 2009:463-464).

⁹¹ Og hvilket politisk ideal skulle sementere staten? I teorien var det nye regimet et demokrati. For de fleste russere betydde demokrati bare offentliggjøring av hvem som satt med makten. Da russiske flyvåpen bombet Groznyj i 1994, sa en eldre russisk innbygger til vestlige reportere: «Jeg overlevde nazistene, nå har jeg overlevd demokratene» (Bushkovitch 2012:457).

Kart E Russland

(CIA)

Ved oppløsningen av Sovjetunionen, tok Boris Jeltsin over presidentskapet etter Mikhail Gorbatsjov. Jeltsins mest skjebnesvangre avgjørelse var å gå over fra kommandoøkonomi til fritt marked. Målet var å gjennomføre en rask overgang til et mer effektivt og konkurransebasert økonomisk system basert på vestlige modeller.⁹² Jeltsin mente at det ville produsere umiddelbare resultater og også fremkalle vestlig bistand og godvilje (Freeze 2009:464-465).⁹³ Post-Sovjet-hvetebrødsdagene i relasjonen til Vesten, og spesielt USA, varte imidlertid ikke forbi midten av 1990-tallet (Freeze 2009:484).⁹⁴ Spekeret av NATO-utvidelser som hadde blitt diskutert under Jeltsins første periode, ble nå en realitet. Kreml argumenterte for at slutten på den kalde krigen gjorde militære allianser som NATO overflødige, og at sikkerhet og stabilitet i Europa krevde en ny og omfattende struktur som inkluderte Russland. Fra Moskvas perspektiv var NATOs forslag om å innlemme de tidligere østblokklandene – spesielt de baltiske statene

⁹² Gorbatsjov hadde vært imot en slik løsning, men Jeltsin hadde ingen hemninger (Freeze 2009:464-465).

⁹³ Den neoliberale oppskriften hadde, som Gorbatsjov forutså, enorme kostnader. For det første feilet den i å frembringe de forventede inntektene fra privatisering av statlig eiendom og økt produksjonsnivå. Faktisk førte det til en veldig nedgang i produksjon og priser på energieksport, noe som førte til at regjeringen gikk konkurs (Freeze 2009:466).

⁹⁴ I tillegg til små irritasjoner, som gjentakende beskyldninger om etterretningsaktivitet, var det tre hovedutfordringer: NATOs beslutning om å innlemme tidligere østblokkland og tidligere sovjet-republikker, vestlige militære intervensjoner i Jugoslavia og amerikanske planer om å konstruere et nasjonalt missilforsvarssystem. Den tredje grunnen handlet om Washingtons beslutning om å gjenopplive «Star Wars»-prosjektet fra 1980-tallet, som var konstruksjonen av et missilforsvarssystem. Begrunnelsen var at såkalte useriøse stater som Nord-Korea og Iran utviklet atomvåpen og ballistiske våpensystemer. På tross av retorikken om Iran og Nord-Korea brøt den amerikanske utviklingen av et nasjonalt missilforsvar med Anti-Ballistisk Missil-avtalen fra 1972. I tillegg skapte det en trussel om at senere utvikling kunne nøytralisere kinesisk og til syvende og sist russisk avskrekking (Freeze 2009:485).

Estland, Latvia og Litauen – ensbetydende med å utplassere NATO-styrker på den russiske grensen. Vesten, under amerikansk lederskap, ignorerte Russlands protester. I juli 1997 besluttet NATO formelt å innlemme tre tidligere østblokkland, og i tillegg vurderte de å ta inn flere i 2002.⁹⁵ Russland hadde ikke makt til å stoppe prosessen, men russisk retorikk – både offisiell og offentlig – ble i økende grad kritisk (Freeze 2009:484). Hendelser i Jugoslavia forsterket anti-NATO-holdningene.⁹⁶ I mars 1999 igangsatte NATO, under amerikansk ledelse, et massivt luftangrep. Dette gjorde USA uten autorisasjon fra FN, hvor ethvert slikt forslag i Sikkerhetsrådet ville møtt et russisk veto.⁹⁷ Den militære intervensjonen vekket sterke negative reaksjoner i den russiske regjeringen og offentligheten av flere grunner. Delvis på grunn av de sentimentale båndene til serberne som de delte den slaviske kulturen og den ortodokse religionen med, men også på grunn av den åpenlyse ignoreringen av russiske interesser og den unilaterale beslutningen om å intervenere militært. Fra Moskvas perspektiv ble Kosovo en lærdom i Washingtons arrogante tro på sin unilaterale rett til å intervenere hvor som helst og når som helst (Freeze 2009:484-485).

Mens Vesten oppfattet Boris Jeltsins år som president (1991-1999) som en æra av «demokratisering» og overgang til markedsøkonomi, fremsto disse årene for de fleste russere som en regnværssky av anarki, fattigdom og total uforutsigbarhet (Bushkovitch 2012:453).⁹⁸ I møte med et nytt millennium sto Russland i en dyp krise. Mest åpenbart var problemet med den økonomiske kollapsen som fulgte etter mislighold av tilbakebetaling av lån i august 1998.⁹⁹ Den økonomiske uroen hadde en ødeleggende påvirkning på samfunnet, fra eliten til de mindre

⁹⁵ De tre tidligere østblokklandene var Polen, Tsjekkia og Ungarn (Freeze 2009:484).

⁹⁶ Imens Jugoslavia gikk i oppløsning, og den serbiske regjeringen under Slobodan Milošević kjempet for å opprettholde landets integritet, havnet Kosovo i fokus. NATO hevdet at den serbiske regjeringen forberedte seg på å begå rystende handlinger, med en ny bølge med «etnisk rensing» (Freeze 2009:484-485).

⁹⁷ NATO hadde heller ikke autorisasjon fra den amerikanske kongressen (Freeze 2009:485).

⁹⁸ Den pågående kollapsen i økonomien foregikk parallelt med en kollaps i statlig makt. Jeltsin aksepterte ikke den voksende opposisjonen. Ifølge Jeltsin, forsøkte hans motstandere og deres ledere, som tidligere var hans allierte, å gjenopprette kommunismen. Han kvittet seg også med guvernører i russiske provinser som representerte opposisjon, og han blokkerte for politisk motstand i det russiske parlamentet. Da USAs president Clinton uttalte seg i favør av Jeltsins handlinger og aksepterte hans virkelighetsbeskrivelser, ble russiske holdninger til Amerika sendt inn i en nedgang som aldri har blitt gjenvunnet (Bushkovitch 2012:453-454).

⁹⁹ Dette førte til en bratt nedadgående økonomisk spiral som fjernet den beskjedne bedringen fra 1997. I 1997 innførte daværende president Jeltsin nye ordninger for å drive inn skatt i håp om å styrke statens økonomi. Blant flere tiltak kuttet staten subsidier til ulønnsomme bedrifter og reduserte sosiale tjenester på vitale områder som utdanning og offentlig helse. Disse og andre tiltak hadde kortvarig effekt, og staten måtte låne mer og mer for å dekke en økende gjeld. I 1998 kollapset systemet. Kollapsen kan delvis forklares av stupende oljepriser og den øst-asiatiske finanskrisen, men Jeltsin-regjeringens kortsiktige løsninger utgjorde den fundamentale årsaken til problemet (Freeze 2009:474).

privilegerte, og pekte tilsynelatende mot en helt ny fase av økonomisk tilbakegang.¹⁰⁰ Presidenten hadde heller ikke lenger Vestens beskyttelse, og fra russernes perspektiv hadde Vesten både utnyttet og lagt til rette for Russlands undergang som stormakt. Innen august 1999 fremsto det tydelig som at Jeltsin og hans regime hadde gått ut på dato, og det var på den tiden han utnevnte Vladimir Putin til statsminister (Freeze 2009: 487-488). Perioden før Putin var en periode der Russland nok en gang beveget seg litt i retning av vestlige modeller for politisk og økonomisk organisering. Dette ble en dyrekjøpt erfaring for Russland som den nye russiske statsministeren tok med seg inn i sitt forestående presidentskap.

De første årene av det 21. århundre var verden vitne til en spektakulær forbedring i Russland, i form av gjenoppbygging av en sentral statsmakt, en hurtigvoksende økonomisk boom og bekreftelse av landets status som en stor, global makt. Vladimir Putin var bestemt på å gjenopprette Russlands «rettmessige» plass i verden. Han dro nytte av tilfeldigheter i den globale økonomien, som frembrakte en umettelig etterspørsel etter Russlands rike mengder energiressurser. Denne medvinden satte Putin i stand til å ikke bare ta ære for å snu et tiår med katastrofal økonomisk nedgang, men også for å reetablere en sentralisert stat (Freeze 2009: 489).¹⁰¹ Det at Putin var bestemt på å gjenopprette Russlands «rettmessige» plass i verden, er verdt å dvele litt ved. For hva som var landets rettmessige plass, kan sies å være høyst subjektivt. Den globale forsvarsindustriektoren kan benyttes til å speile makthierarkiet internasjonalt etter den kalde krigen (Neuman 2010:115).¹⁰² På tabellen nedenfor ser man en rangering av forsvarsutgifter i verdens land i 2006.

¹⁰⁰ Både hjemme og utenlands fremsto Jeltsins politikk som en total fiasko, på tross av at mye var utenfor hans kontroll, for eksempel den asiatiske finanskrisen som ble en global finanskris, noe som hadde en ødeleggende påvirkning på Russland (Freeze 2009: 487-488).

¹⁰¹ I perioden mellom 2000 og 2008, brakte presidentskapet både fremgang og makt; som høye økonomiske vekstrater, bekreftelse av Moskvas kontroll over underordnede regioner, opprettelse av mer effektive metoder for styre og økt støtte til militæret (Freeze 2009: 489).

¹⁰² Strukturen i det internasjonale systemet er en avgjørende faktor i en stats utenrikspolitikk (Neuman 2012:130).

Tabell 4 Forsvarsutgifter, 2006

(stater med forsvarsutgifter over 10 billioner dollar, rangert)

<i>Country</i>	<i>\$ billions</i>	<i>% of US</i>	<i>% of Sub-Total</i>	<i>% of World Total</i>
United States*	535.9	100.00%	48.3%	41.29%
China ¹	121.9	22.75%	11.0%	9.39%
Russla	70.0	13.06%	6.3%	5.39%
United Kingdom	55.4	10.35%	5.0%	4.27%
France ²	54.0	10.08%	4.9%	4.16%
Japan*	41.1	7.68%	3.7%	3.17%
Germany ²	37.8	7.05%	3.4%	2.91%
Italy ²	30.6	5.72%	2.8%	2.36%
Saudi Arabia ²	29.5	5.51%	2.7%	2.28%
Korea, South**	24.6	4.59%	2.2%	1.90%
India	22.4	4.18%	2.0%	1.73%
Australia	17.2	3.21%	1.6%	1.33%
Brazil**	16.2	3.02%	1.5%	1.25%
Canada	15.0	2.79%	1.3%	1.15%
Spain***	14.4	2.69%	1.3%	1.11%
Turkey	11.6	2.17%	1.0%	0.90%
Israel	11.0	2.06%	1.0%	0.85%
Top 17 Total	1108.7		100.0%	85.43%
World Total	1297.8			100.00%

Notes: ¹China's defense expenditure are not transparent and therefore subject to varying estimates. China's official defense budget for 2006 of \$35 billion does not include large categories of expenditure, including expenses for strategic forces, foreign acquisitions, military-related research and development, and China's paramilitary forces. The figure above is the IISS estimate of real defense expenditures for 2006.

²Includes military pensions.

³Defense budget (includes defense and security budget).

* US defense expenditure figures differ somewhat from source to source. In SIPRI's military expenditure database, for example, the figure is \$546 billion (current 2006 US\$) [accessed June 3, 2008].

** Defense budget.

*** Includes military pensions plus extra-budgetary expenditure.

Source: International Institute for Strategic Studies (2008), Table 37, 'International Comparisons of Defense Expenditure and Military Manpower, 2004–2006', pp. 443–448.

(Neuman 2010:14)

Ut fra tallenes tale har vi én topdog i verden: USA. Det neste landet på listen er Kina. Russland ligger svært langt bak. Status kan selvsagt ikke reduseres til kun militær makt, men det er et avgjørende faktum som ikke kan forbigås når vi diskuterer plasseringen i det internasjonale hierarkiet. Dermed er det grunn til å spørre seg om hva Putins idé om Russlands «rettmessige plass» innebærer. Mener han at verden fremdeles har to topdogs, slik vi hadde under den kalde krigen? Og at det er Russland og USA? Hvis det er tilfellet, så opererer Putin med russisk tilhørighet i en medlemsgruppe som landet – ut fra tallenes klare tale – verken er medlem av eller i nærheten av å bli medlem av. Den russiske presidenten befinner seg i så fall i en situasjon preget av en rang-ubalanse hvor ønsket om anerkjennelse er svært fjernt fra hva som faktisk er sannsynlig.

Da Putin kom til makten, bygget han raskt en ny politisk orden (Bushkovitch 2012:456). Den nye presidenten etablerte også kommunikasjonsstrukturer for å kommunisere sin politiske filosofi og sine mål.¹⁰³ Patriotisme og Russlands forhold til Europa var to av temaene han fremhevet (Freeze 2009:493,497).¹⁰⁴ Det første temaet, patriotisme, var, ifølge presidenten, essensielt for å binde en så heterogen og spredt nasjon sammen (Freeze 2009:493-494).¹⁰⁵ Et annet ledemotiv var Putins nyanserte oppfatning av Russlands fortid og dets plass i det større bildet. Generelt fremstilte han Russland som en integrert del av Europa, og han hadde lite til overs for teorien om «eurasianisme» som tok utgangspunkt i at Russland er en sivilisasjon som var vokst frem av både europeiske og asiatiske røtter. På tross av sin europeiske holdning, avsto Putin mer eller mindre ideen om at Russland måtte gjenskape europeisk utvikling. Han insisterte heller på at landet måtte gå sin egen vei (Freeze 2009:494-495)¹⁰⁶. Putin markerte at Russland var noe annet enn de andre europeiske landene. Han plasserte ikke Russland så langt unna ideologisk som tilfellet var under den kalde krigen, men han forventet at de skulle få rom til selv å definere hvordan Russland skulle organisere seg.

Ideen om patriotisme som Putin introduserte, er også viktig i diskusjonen om den russiske invasjonen av Ukraina. Putins idé om patriotisme for en heterogen og spredt nasjon er basert på det som er felles, og dette kulturelle fellesskapet strekker seg over de nasjonale grensene. Putin trenger denne patriotismen for å bygge et sterkt Russland som skal få anerkjennelse og status ute i verdenssamfunnet, og fellesskapet mellom de slaviske statene er en viktig del av det patriotiske narrative.

Putins «autoritære» tendenser har stadig vært gjenstand for kritikk, spesielt fra Vesten. Et kontroversielt tiltak var regjeringens beslutning om å regulere og begrense ikke-statlige

¹⁰³ Han publiserte manifestet «Russia at the turn of the millennium», hadde jevnlig taler om nasjonens tilstand for nasjonalforsamlingen, og han hadde årlige tv-sendte nasjonale pressekonferanser der folket kunne stille spørsmål direkte til presidenten. Møtene utgjorde en form for virtuelt landsbymøte der borgere kunne ringe inn, skrive e-poster og delta på live TV for å spørre Putin om både større utfordringer og egne personlige problemer. Disse tre timers møtene var nøye regissert, ekskluderte politisk kritikk, og lot Putin demonstrere sitt fantastiske grep om detaljer og data - antakeligvis med god hjelp av å ha fått spørsmålene i forkant (Freeze 2009:493).

¹⁰⁴ Et tredje kjerneelement var Putins tro på en sterk stat, og at ved å tilby stabilitet og sikkerhet var denne en forutsetning for individets frihet (Freeze 2009:595). Den fjerde, og mindre fremtredende, komponenten i presidentens ideer var vektlegging av sosial solidaritet og rettferdighet (Freeze 2009:497).

¹⁰⁵ I møte med en av de vanskeligste periodene i Russlands historie mente presidenten at det russiske folket var avhengig av patriotisme, og den nasjonale stoltheten og verdigheten som var relatert til den, hvis de som nasjon skulle evne å utrette store ting. Det spesielt i en tid med motgang som krevde at landet gjenoppbygde sine grunnleggende institusjoner, økonomi og makt (Freeze 2009:494).

¹⁰⁶ Han mente at selv om Russland var en integrert del av Europa og delte verdiene og idealene om frihet og demokrati, så ville de gjennomføre prosessen selv. De skulle ta hensyn til landets spesifikke karakteristikk og hadde ingen planer om å rapportere til noen om sin fremgang (Freeze 2009:494-495).

organisasjoner som hadde spredt seg i post-sovjet Russland.¹⁰⁷ Russisk følsomhet for utenlandsfinansierte, ikke-statlige organisasjoner intensiverte da disse spilte en fremtredende, og noen ganger avgjørende, rolle i de såkalte fargerevolusjonene i Georgia (2003), Ukraina (2004) og Kirgisistan (2005).¹⁰⁸ Følsomheten ble også intensivert ytterligere når disse organisasjonene brakte med seg maktregimer som søkte bånd med Vesten heller enn Russland, som i Georgia og Ukraina.¹⁰⁹ Putin problematiserte at det hadde blitt en økende tilstrømning av økonomiske midler fra utlandet som ble brukt til å intervensjonere direkte i landets interne affærer (Freeze 2009:505-507).^{110 111 112} Ifølge Putin, hadde Russland krav på global makt i kraft av landets vekst i økonomiske, politiske og militære kapabiliteter. Vesten hadde et ønske om å putte Russland i en pre-definert kategori, men Russland ville finne sin plass i verden på egen hånd (Freeze 2009:515-516). En graf over Russlands økonomiske kapabiliteter målt i BNP i 2007 kan gi en god illustrasjon av Russlands faktiske styrke. Russland er den røde streken i illustrasjonen, og ligger, som vi ser, ganske langt bak nasjonene landet liker å sammenligne seg med på dette tidspunktet, for eksempel USA, som er den gule søylen.

¹⁰⁷ I 2001 hadde regjeringen registrert rundt 400 000 slike organisasjoner, og i 2006 hadde det vokst til rundt 500 000. Ut fra et vestlig perspektiv gir ikke-statlige organisasjoner en stemme til sivilsamfunnet, de utfører viktige tjenester, og de driver lobbyvirksomhet opp mot stater og internasjonale organisasjoner for «gode formål». Men den grumsete juridiske statusen til ikke-statlige organisasjoner i internasjonal lovgivning inviterer til misbruk, spesielt av statlig organiserte ikke-statlige organisasjoner (Freeze 2009:505-507).

¹⁰⁸ En bekymring i Moskva var amerikansk ekspansjonisme, spesielt i post-sovjetiske områder – de tidligere Sovjet-republikkene og Russlands naboer. Først og fremst var Putin imot Washingtons kampanje for å promotere pro-vestlig demokrati ved å finansiere fargerevolusjonene og med det å bringe frem maktregimer som både ville kopiere vestlig demokrati og være i allianse med vesten mot Russland (Freeze 2009:516).

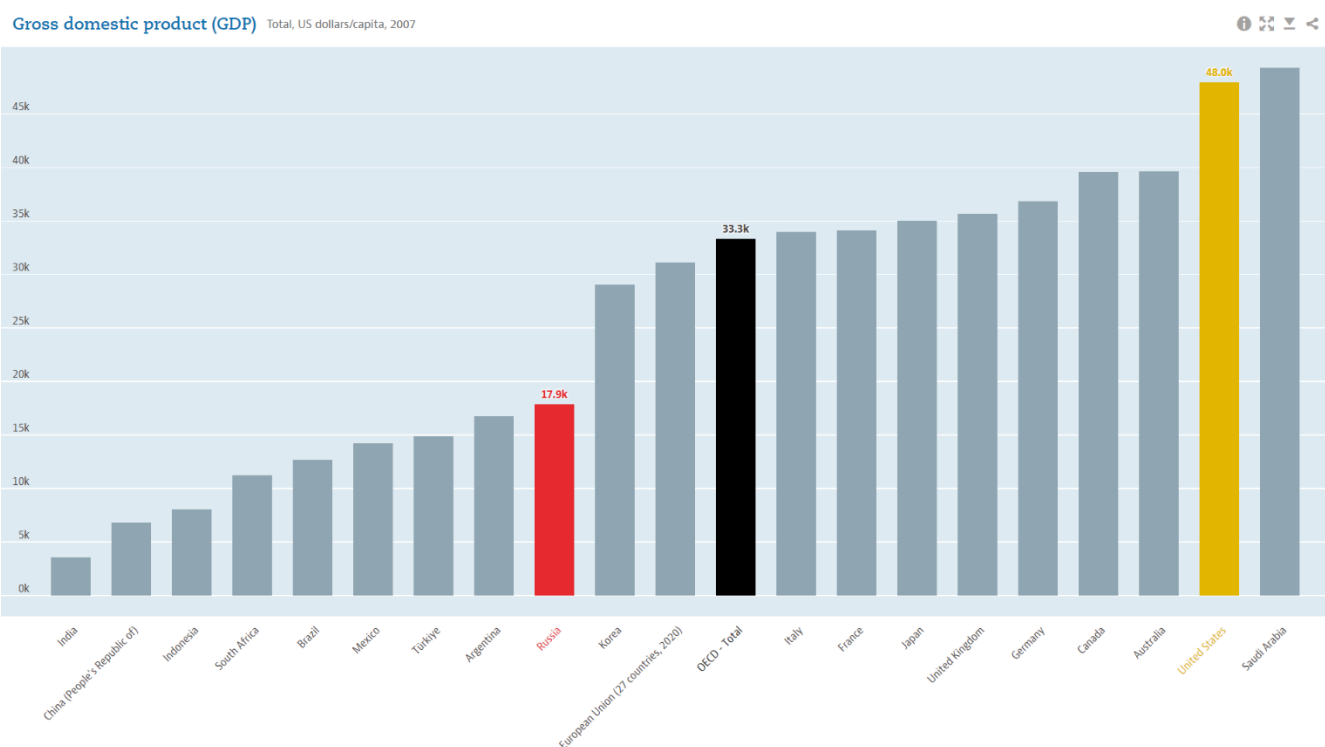
¹⁰⁹ Putin innførte i 2006 et lovverk som krevde at ikke-statlige organisasjoner måtte registrere seg, oppgi kilden til finansiering og avstå fra aktiviteter som var ødeleggende for russiske interesser. Vestlige observatører, spesielt USA, fordømte disse tiltakene som et forsøk på å ta livet av et spirende sivilsamfunn og demokratiske krefter. Vestlig kritikk fremkalte krasse replikker fra Moskva. I april 2007 klaget Putin over at slike angrep søkte å provosere til intern uro slik at de igjen kunne plyndre nasjonens ressurser og gå fri for det, og at de til slutt ville frarøve landet dets økonomiske og politiske uavhengighet (Freeze 2009:505-507).

¹¹⁰ Han kalte denne intervensjonen forkledd kolonialisme med misjon om «sivilisering» og «demokratisering», mens det sanne målet var å fremme vestlige interesser. Dette frustrerte den russiske presidenten, for Russland skulle selv avgjøre tempo, vilkår og forhold på veien mot demokrati (Freeze 2009:505-507).

¹¹¹ Da det britiske utenriksdepartementet krevde at Russland måtte endre grunnloven sin – som blokkerte utlevering av en russisk borger som, ifølge London, hadde drept en tidligere KGB-agent som bodde i England – fikk de respons fra en rasende Putin. Han mente at britene foreslo endringer i grunnloven som var til fornærmelse for nasjonen. Ifølge Putin, hadde London glemt at Storbritannia ikke lenger har kolonimakt og at Russland aldri har vært en koloni (Freeze 2009:505-507).

¹¹² USAs visepresident Richard Cheney klarte også å erte på seg Putin da han i et møte med øst-europeiske ledere beskyldte Moskva for å bruke energi som et politisk våpen og krevde at landet måtte gå tilbake til demokratisk reform. Kort tid etter responderte Putin med at Russland var kategorisk mot slike intervensjoner i landets anliggender, og han mente Amerika opptrådte hyklersk og provoserende (Freeze 2009:515-516).

Graf 1 Økonomiske kapabiliteter målt i BNP, 2007

(OECD 2022)

Slik Putin oppfattet det, hadde han bygget Russland opp igjen til en global storspiller, og han ønsket anerkjennelsen som burde følge denne statusen. Men det er flere utfordringer knyttet til dette kravet om anerkjennelse. For det første var ikke Russland så mektig som Putin ønsket anerkjennelse for. Landet var kanskje mektig regionalt, men ikke internasjonalt. Neste utfordring henger sammen med den første. Status er subjektivt, og Russlands autoritære tendenser utløste en relativt lav statusinnplassering internasjonalt. Høy status kommuniserer håndgripelige fordeler i form av beslutningsautonomi og aktelse fra andre stater når det kommer til viktige saker. Jo høyere status, jo mer tilpasser andre stater seg. Frustrasjonen som vokste hos det russiske statsapparatet, lar seg forklare med statusteori. Rang-ubalansen er total. Innad i Russland hadde Putin bygget en sterk stat, økonomien var styrket, og folket var – i alle fall til å begynne med – fornøyde. Erfaringen med den vestlige liberale markedsmodellen og det feilslåtte demokratiet under Jeltsin, styrket Putins regime internt i Russland. Samtidig sto det noen på utsiden og pirket i alt det Putin hadde bygget opp. Landet hadde kanskje fremgang, men det var på feil premisser. Disse som sto på utsiden blandet seg også i regional politikk og bidro til å innføre politiske regimer definert av vestlige prinsipper. Putin avviste å akseptere den vestlige ideen om hva et demokrati skulle være. Han mente at dette var noe Russland hadde rett til å definere selv, og frustrasjonen økte.

Over tid hadde Russland utviklet en mer aggressiv tone i relasjonen med USA. Mest irriterende og fornærmende for Kreml var Washingtons nylig demonstrerte strategi for en global regimeforandring, som ikke bare ble gjennomført i Irak, men også i den tidligere Sovjet-regionen (Tsygankov 2012:244).¹¹³ ¹¹⁴ Vesten hadde heller ikke bidratt til å dempe konfliktnivået tilstrekkelig ved å la være å anerkjenne Russlands vitale rolle i regionen (Tsygankov 2012:245).¹¹⁵ Flere russiske politikere argumenterte for behovet for anerkjennelse av Russlands interesser i Kaukasus (Tsygankov 2012:245-246, Kreml 2007, Schepp & Puljow 2007).¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ Kremls policy hadde bred støtte både av eliter og den generelle offentligheten hjemme (Tsygankov 2012:246).¹²⁰ Så i 2008 brøt det ut krig mellom Russland og Georgia

¹¹³ Russland anså det amerikanske militære angrepet på Irak i 2003 som et grunnløst og ulovlig brudd på FN-pakten. Amerikanerne hadde, ifølge Putin, ikke funnet masseødeleggelsesvåpen, noe som hadde vært begrunnelsen for å gjennomføre et militært angrep uten autorisasjon fra FNs sikkerhetsråd (Freeze 2009:517). En annen torn i siden var avtalen om konvensjonelle styrker i Europa fra 1990 mellom NATO og Warszawapaktlandene. Denne avtalen begrenset størrelsen og utplasseringen av militære styrker langs grensene til vestlige stater og Sovjet-blokkene. Avtalen hadde blitt revidert i 1999 for å ta hensyn til oppløsningen av Sovjetunionen og Warszawapakten, men den reviderte teksten ga rom for nye disputer. Resultatet ble at kun Russland og tre nære allierte ratifiserte den nye teksten. I frustrasjon over at Vesten nektet å ratifisere den reviderte teksten, trakk Russland seg formelt fra avtalen i desember 2007, og erklærte at de ikke lenger kunne tolerere en ensidig nedrustningspolitikk (Freeze 2009: 518).

¹¹⁴ Russland fryktet at de såkalte fargerevolusjonene ville undergrave landets stabilitet og påvirkning i regionen. At post-revolusjonære Georgia og Ukraina hadde uttrykt et ønske om å bli medlemmer av NATO økte Russlands følelse av å være sårbar og politisk isolert av Vesten (Tsygankov 2012:244).

¹¹⁵ Russlands tøffe sanksjoner mot Georgia fremkalte mer eller mindre universell fordømmelse fra Vesten. Kreml, på sin side, ønsket å sende en sterk advarsel til både Tblisi og Vesten: Russland ville ikke lenger tolerere vestlig ignoranse. I 2006 advarte Russlands utenriksminister om at hvis Ukraina eller Georgia ble medlemmer av NATO, kunne det lede til et kolossalt skifte i global geopolitikk (Tsygankov 2012:245).

¹¹⁶ Andrei Kokoshin, formann i Dumaens komité for blant annet landsmenn som bor i andre land, uttalte at russiske borgere utgjør en stor andel av befolkningen som bor på territoriet til Sør-Ossetia og Abkhasia, hvilket betydde at Russland måtte beskytte deres liv, helse, eiendom, ære og verdighet med alle mulige midler, akkurat slik USA og vestlige nasjoner gjør i lignende situasjoner (Tsygankov 2012:245-246).

¹¹⁷ Putin kom også på banen i en tale til sikkerhetskonferansen i München i 2007. Ifølge den russiske presidenten, så hadde USA overskredet sine nasjonale grenser på alle vis ved å pålegge andre nasjoner politiske føringer på områder knyttet til politikk, økonomi, kultur og utdanning (Kreml 2007).

¹¹⁸ Putins mulige etterfølger, Vladimir Yakunin, fulgte samme linje i et intervju med det tyske ukemagasinet *Der Spiegel*. Under intervjuet snakket den russiske representanten om presidentens planer, Bush-administrasjonens «politiske arroganse» og behovet for at nasjoner må ta hensyn til andre lands interesser når de definerer egne interesser. På spørsmål om hva han mente Vesten burde gjøre, svarte Yakunin at de burde slutte å ydmyke russerne. Han henviste deretter til statsviteren Hans Morgenthau som sa at land ikke burde glemme andre lands nasjonale interesser når de definerer sine egne. Videre hevdet han at den daværende amerikanske regjeringen utviste politisk arroganse når de ble irriterte over ethvert forsøk fra et annet land på å gå sine egne veier – spesielt når det er så stort og velstående som Russland (Schepp & Puljow 2007).

¹¹⁹ I september 2008 ble også den daværende russiske president Dimitrij Medvedev sitert på at Russland ikke ville tolerere flere ydmykelser (Tsygankov 2012:236).

¹²⁰ Denne støtten kom både som en respons på Tblisis provoserende og militære handlinger, som irritasjon over USAs politikk rettet mot å fremme demokrati og bygge spesielle relasjoner til Georgia, og som en generelt kritisk holdning til USA. I 2006 mente så mye som 60 prosent av det offentlige publikum i Russland at USA sin rolle i strategisk samarbeid med Russland var hovedsakelig negativ. I september 2008 hadde 67 prosent av russerne negative følelser rettet mot USA (Tsygankov 2012:246).

(Tsygankov 2012:236).¹²¹ Fra Russlands perspektiv var landet en ærlig megler og en fredsgarantist i Kaukasus. Denne oppfatningen hadde bred støtte i offentligheten i Russland, og hos en rekke små nasjoner i regionen (Tsygankov 2012:243).¹²²

Relativt nær historie har vist at ideologi er en viktig faktor når man velger lag. Dette har rent sikkerhetspolitiske utslag når Vesten påvirker land som Russland ser på som naturlige allierte, i en vestlig ideologisk retning. Men i det ideologiske ligger det også et statusaspekt fordi det kan redusere Russland sin status i regionen. Russland har topdog-status regionalt, men høy status avhenger ikke bare av materielle kapabiliteter, det har også et relasjonelt aspekt. Hvis omkringliggende stater begynner å tilskrive lav status til den russiske styreform, så kan dette utfordre topdog-statusen i regionen. I tillegg kan det se ut til at Russland mente å ha en høyere status internasjonalt enn det landet faktisk hadde, og dermed forventet en større anerkjennelse av definisjonsmakten som bør ligge i å være plassert på toppen av hierarkiet. Vestens varige innblanding i Russlands interesseområder sto som en konstant påminner om den ubalanserte situasjonen landet sto i, og bygget opp under en frustrasjon som til slutt fikk et aggressivt utfall.

En rapport publisert av det russiske utenriksdepartementet i 2007 kan kanskje bidra til å kaste ytterligere lys over den russiske virkelighetsforståelsen på den tiden. Rapporten fremhevet en viktig endring i Russlands tankegang siden 2000. Endringen løftet frem multipolaritet basert på en rettferdig fordeling av ressurser for påvirkning og økonomisk vekst. Dette skulle berede grunnen for et mer selvsikkert og tydelig Russland (Tsygankov 2012:247-248). Russland skulle aktivt forme internasjonale relasjoner ved å utfordre andres handlinger hvis de var unilaterale og ikke respekterte folkeretten, dette gjaldt spesielt USA. Rapporten var, ifølge dens forfattere, ikke anti-amerikansk og søkte ikke å underminere USAs globale posisjon, men fremmet ideen om kollektivt lederskap og multilateralt diplomati som et alternativ til unilateralisme og hegemoni i internasjonale relasjoner (Tsygankov 2012:248). Kanskje kan

¹²¹ Krigen strakk seg over fem dager. Det finnes, i tillegg til det internasjonale politiske klimaet, flere årsaker til at konfliktnivået mellom de to statene ble trappet opp. Blant årsakene til at konfliktnivået ble trappet opp finner vi vedvarende uenigheter, som Russlands motvilje mot å redusere militær tilstedeværelse i Georgia, og Georgias økende tilbøyeligheter mot Vesten. I tillegg bidro georgisk aggressivitet rettet mot Sør-Ossetia og tilsynelatende utaknemlighet for russisk assistanse til å løse Adjarakrisen i 2004. Russland bidro til å avvæpne Adjaraopprøret ved å fjerne Adjar-lederen Aslan Abashidze, og lot med dette Georgia slippe å gå igjennom ydmykelse og mulig blodsutgytelse (Tsygankov 2012: 236-238). En spionskandale i 2006 vippet konfliktnivået over i en mer aktiv fase, hvor Russland tilbakekalte sin ambassadør og kuttet nesten alle bindinger mellom landene; Georgia varetoktsfengslet fire russiske militæroffiserer og tolv sivile under en siktelse om spionasje, noe som i alvorlig grad eskalerte spenningsnivået mellom Tblisi og Moskva (Mainville 2006).

¹²² Flere av disse landene anså også Georgia som regionens bølge. Videre var Russland frustrert over manglende anerkjennelse fra USA og NATO. Georgia, på sin side, var frustrert over Moskvas manglende respekt for landets uavhengighet og rett til å beslutte sin egen utenrikspolitikk (Tsygankov 2012:243).

denne rapporten stå som en illustrasjon på en russisk virkelighetsoppfatning som var svært fjern fra de faktiske forholdene i verden. Det kan selvsagt tenkes at den uttrykket en aksept for at Russland ikke var topdog lenger, og at den derfor formulerte en idé om at verden nå burde være multipolar som en løsning for å oppnå høyere status. Men det er påfallende at russisk utenrikspolitikk henvendte seg såpass direkte til USA, og at Russland skulle være et land som utfordret USAs unilaterale handlinger. Det later til at denne rapporten er et uttrykk for en kald-krig mentalitet, som fremdeles ligger til grunn for russisk utenrikspolitikk. Og denne, vil jeg legge til, kan best forstås i lys av statusteori.

4.3 Konflikt med Vesten

4.3.1 Russlands invasjon av Ukraina

Den geografiske plasseringen av Ukraina på grensen til Russland er hovedårsaken til at mange tolker den russiske invasjonen av Ukraina inn i en rent sikkerhetspolitisk kontekst. Hvis Ukraina en gang skulle bli medlem av NATO, så får Russland altså amerikansk, militær tilstedeværelse i et naboland. Ukraina er også et land som har valgt å forme staten etter den vestlige versjonen av demokrati, og vil med det ligge ideologisk nærmere Vestens liberaldemokratiske kultur. Som nevnt tidligere, kan denne ideologiske utfordringen være en kime til frustrasjon som finner sin forklaring i både sikkerhet og status. I tillegg er det noe med Russland og Ukrainas historiske relasjon, og hvordan Putin forholder seg til denne, som gjør at statusargumentet vokser i styrke.

I juli 2021 publiserte den russiske presidenten en artikkel om den historiske enheten mellom russere og ukrainere. I artikkelen forklarte han at russere og ukrainere er ett folk.¹²³ For å vise hva han mener, setter Putin i gang en relativt omfattende historieleksjon, slik at man ved å forstå fortiden skal kunne forstå nåtiden og se inn i fremtiden. Leksjonen begynner med å trekke frem at russere, ukrainere og belarusere alle stammer fra oldtidens Rus, hvor tronen i Kiev hadde en dominant posisjon.¹²⁴ Og selv om Rus, som andre europeiske stater på den tiden, erfarte nedgang i sentralt styre og fragmentering, anså både folket og adelen Rus som felles territorium og sitt hjemland. Tradisjonen med det russiske statskap ble, ifølge den russiske presidenten, ivaretatt av Moskva. Navnet «Ukraina» ble, ifølge Putins artikkel, oftere brukt i

¹²³ Han anklager andre for å ha, gjennom å spille det «nasjonale spørsmålet», skapt en vegg mellom et folk som deler det samme historiske og spirituelle rommet (Kreml 2021).

¹²⁴ De var bundet sammen av språk, økonomi, prinsene i det ruriske dynastiet og den ortodokse tro (Kreml 2021).

meningen av gammelrussisk «okraina» som betyr periferi.¹²⁵ Det viktigste Putin ønsker at leseren skal ta med seg, er at folk, både i øst og vest i det russiske land, og spesielt Russland og Ukraina, bindes sammen av felles tro, felles kulturelle tradisjoner og lignende språk (Kreml 2021).

Et halvt år senere, i desember 2021, avholdt den russiske presidenten en stor pressekonferanse. Presidenten fikk blant annet flere spørsmål om sikkerhetssituasjonen, NATO og Ukraina. På spørsmål fra britiske Sky News om dialogen med Vesten og en mulig invasjon av Ukraina eller andre suverene stater, sørget Putin for å minne om lovnader gitt på 1990-tallet. Lovnaden var, ifølge den russiske presidenten, at NATO ikke skulle bevege seg en tomme mot øst. Likevel hadde Vesten skamløst «lurt oss» i form av fem NATO-ekspansjoner siden den gang.¹²⁶ ¹²⁷ Sky News fulgte opp med å spørre om Putin trodde det var noe Vesten ikke forsto om Russland og landets intensjoner, hvorpå den russiske presidenten responderte med at han noen ganger «føler at vi lever i ulike verdener». For Putin var dette åpenbart, og han lurte på hvordan det kunne være mulig å misforstå (Kreml 2021).¹²⁸

Måten Putin omtaler den historiske enheten til Russland og Ukraina er viktig å merke seg. Det kan virke som at presidenten ikke gjør dette av propagandahensyn, men at han faktisk mener at han har rett. I et statusperspektiv er dette svært viktig. Opplevelsen av å sitte med den riktige virkelighetsoppfatningen er en viktig drivkraft for at frustrasjon skal endre i aggresjon. Putin maler et bilde av relasjonen mellom Russland og Ukraina som noe som stikker langt dypere enn nasjonale grenser. Faktisk går han så langt som å si at Ukraina egentlig er Russlands periferi. Den russiske nasjonale identiteten er altså et viktig utgangspunkt for å forstå denne

¹²⁵ Og «ukrainer» virker å ha referert til vaktene som beskyttet den ytre grensen (Kreml 2021).

¹²⁶ Ikke en tomme østover-poengtet ble løftet frem i en serie diplomatiske møter tidlig på 1990-tallet (Sarotte 2010:122). Sikkerhetsmiljøet i Øst-Europa var i endring, og det var usikkerhet knyttet til om Warszawapakten ville overleve (Kramer 2009:40). Det ble uttrykt ønsker fra vest-tysk hold om at NATO måtte stadfeste at uansett hva som skjedde med Warszawapakten, så ville en utvidelse av NATO-territorier østover, det vil si nærmere Sovjetunionens grenser, ikke skje (Sarotte 2010:122). Ønsket om å unngå NATO-utvidelser østover ble tilsynelatende akseptert av den amerikanske utenriksministeren, men dette ble aldri formalisert. Det at USAs utenriksminister Baker anerkjente, og sa seg enig i, at det var uakseptabelt å utvide NATOs sone, var svært signifikant for Sovjetunionens president Mikhail Gorbatsjov. Denne anerkjennelsen hadde, ifølge sistnevnte, banet vei for et kompromiss når det kom til Tyskland. Utfordringen med å sette sin lit til anerkjennelsen var at Baker hadde uttalt seg spekulativt som en del av en pågående forhandlingsprosess, og hadde verken tilbudt eller blitt spurt om å levere noe skriftlig. Gorbatsjov, som kom fra en politisk kultur hvor en leders ord overstyrte loven, prøvde ikke å løse dette der og da. Han hadde et håp om at han skulle finne en måte å oppløse begge militæralliansene og nølte også med å gå med på sin del av avtalen om et samlet Tyskland. I fremtiden hadde man etterlatt Sovjetunionens etterkommere tomhendte når de skulle protestere mot NATOs utvidelser (Sarotte 2010:122-123 og 128).

¹²⁷ I tillegg til ekspansjonene hadde NATO også plassert våpen i Romania og Polen (Kreml 2021).

¹²⁸ Vesten hadde sagt at det ikke skulle komme ekspansjoner, men de ekspanderte. Lovnader hadde blitt gitt om felles garantier for alle via flere internasjonale avtaler, men denne felles sikkerheten hadde, ifølge Putin, ikke materialisert seg (Kreml 2021).

konflikten. At Russland og Ukraina var ett rike under Kiev-æraen fremstår for Putin som et relevant argument for hvorfor man ikke kan behandle innlemming av Ukraina i NATO som et spørsmål om en nasjons selvråderett. Dermed svekkes sikkerhet som forklaringsfaktor, og statusargumentet vokser i styrke. Ukraina-spørsmålet er spesielt viktig for Russland, og Putin anser det som russisk rett å få anerkjennelse og respekt for statens spesielle interesser i Ukraina. I tillegg til at de vestlige landene anser Ukraina som en suveren nasjonalstat, så ligger det et grunnleggende problem i rang-ubalansen som Russland står i. Det kan virke som at Russland anser seg som en større stormakt enn landet i realiteten er. Putin forventer dermed også at andre stater tilpasser seg den russiske beslutningsautonomien og interessepolitikken i langt større grad enn hva som er realistisk.

Som i Japans tilfelle med fredsavtalene, er det i Russlands tilfelle interessant å spørre seg om russerne hadde latt være å invadere hvis det ikke hadde vært interesse for å gjøre Ukraina til et NATO-medlem. NATO kan stå som en illustrasjon på vestlig intervensjon og dermed som en frustrasjons-katalysator. Det er ikke sikkert at rang-ubalansen hadde vært så frustrerende at den hadde endt i aggresjon hvis ikke Vesten hadde introdusert militære regimer og styringssystemer basert på vestlig ideologi i Russlands nærområder. Under andre forhold kan det tenkes at Russland hadde valgt fredeligere midler for å markere sin regionale styrke. Men, om vi skal ta på alvor ideen om Moskva som det tredje rom, så ville det uansett bare ha vært et spørsmål om tid før russerne forsøkte å ta kontroll over Ukraina.

5 Konklusjon

Status er en faktor som ofte har blitt avglemt i forskning på internasjonal politikk til fordel for tradisjonelle økonomi- og sikkerhetsbaserte forklaringer. Denne oppgavens historiske gjennomgang av Japan og Russland har vist at manglende anerkjennelse og rang-ubalanse utgjør plausible bidrag som fungerer som gode supplement til å forklare konflikter mellom stater.

Tre elementer har vært sentrale for å teste statusteoriens forklaringskraft på konflikt: skapelsesmyte, nasjonal identitet og møtet med Vesten. Elementene skapelsesmyte og nasjonal identitet henger svært tett sammen. Både japansk og russisk kultur bygger sin idé om nasjonen som noe spesielt, på en imperiumstankegang. Dette kan fremstå som kopier av vestlig imperialism, men er faktisk tankesett som oppsto lenge før de vestlige imperiene gjorde sine inntog i verden. I Japans tilfelle, er det naturlig å forklare denne tankegangen med at landet er en sårbar øy som kan risikere å bli kontrollert av andre hvis de ikke tar kontrollen selv. For Russland, handler det sannsynligvis om å forsøke å samle et folk over svært store og sammensatte landområder. Det ligger altså kontrollelementer i begge disse forklaringene. Man skal kanskje være forsiktig med å legge for mye vekt på ideene om Japan som et guddommelig rike med kontroll over alle nasjoner, og Moskva som det tredje Rom, siden alle nasjoner vel har en idé om at de representerer noe spesielt og at deres nasjon har en spesiell verdi. Likevel har slike forestillinger om hva som gjør et samfunn spesielt betydning i et statusteoretisk perspektiv fordi det kanskje ligger en de facto overvurdering av egen nasjons styrke i denne tankegangen. Dette er to nasjoner som bærer med seg en topdog-identitet, men det blir raskt tydelig at de er underdogs i det internasjonale hierarkiet.

Det er en viktig forskjell i underdog-statusen til henholdsvis Japan og Russland. Datidens rasistiske holdninger, som også hang tett sammen med vestlige økonomiske interesser, blokkerte Japans muligheter til å finne fredelige løsninger. Mennesket søker anerkjennelse i kraft av sin iboende verdi og verdighet; dette er et sterkt naturlig instinkt som ikke skal undervurderes. Portsmouthavtalen, Versaillesavtalen og Washingtonavtalen viser alle en bevegelse der Japan i økende grad mottar respekt for sine voksende kapabiliteter. Samtidig blir Japan gang på gang skilt ut og behandlet annerledes enn de andre europeiske statene, noe som fører til at frustrasjonen vokser. Denne behandlingen demonstrerer at japanernes innplassering i hierarkiet aldri vil passere et visst nivå av den enkle grunn at japanerne er japanere. Når landet så bryter ut av samarbeidet med Vesten og ekspanderer regionalt, er dette tegn på en nasjon

som endelig har oppnådd store nok materielle kapabiliteter, men – like viktig – akkumulert nok frustrasjon, til å bryte ut av samarbeidet med Vesten.

En annen interessant forskjell mellom japansk og russisk statuskrav ligger i det faktum at Japan representerer noe helt annet enn Vesten. Dette er av betydning for sammenhengen mellom rang-ubalanse og aggresjon, som innebærer at man aldri vil finne fred med sin ubalanse med mindre enkelte interaksjonskanaler kuttet og stenges. For en øy i Asia er det å kutte eller i det minste redusere interaksjonskanalene med Vesten enklere enn for Russland som faktisk er en del av Europa. Russisk geografi har derfor vist seg å være en avgjørende komponent for statusargumentets styrke.

George Kennan er inne på et viktig poeng når han beskriver den russiske statens mindreverdighetskompleks. Han skriver at den grunnleggende russiske usikkerheten ligger til grunn for en russisk frykt for utenlandsk inntrengen. Russerne har vaklet mellom et ønske om å være som Vesten, og et behov for å markere hva som gjør Russland til noe annet enn resten av Europa. Denne vaklingen har gjort det krevende å forstå hva det er Russland egentlig ønsker anerkjennelse for, og dermed har det også vært krevende å avgjøre begrunnelsene for russiske handlinger. Møtet med Vesten utgjør uansett et sentralt sammenlikningsgrunnlag som forsterker den nasjonale identiteten for både Russland og Japan, men det er enklere å beskrive Japans aggresjon som en reaksjon på rang-ubalanse. Russlands store og sammensatte geografi gjør det mer krevende å benytte statusteori som forklaring. På samme tid er det nettopp geografien som bidrar til å styrke statusteoriens forklaringskraft. Geografien gjør det krevende fordi Russland får en uklar profil internasjonalt. Russerne ønsker å være en del av Europa, men de vil ikke la seg definere av Europa. De ønsker innpass i det vestlige statushierarkiet, samtidig som de kanskje heller vil anerkjennes som en sterk motstander.

Det er også her vi finner kjernen i noe av Putins og Russlands problem. Siden status styres av relative og relasjonelle mekanismer, må Russland kreve anerkjennelse fra motstanderen sin, uansett om det er Europa eller USA. Å søke anerkjennelse fra et system man egentlig ikke anerkjenner eller ønsker å være en del av, må i seg selv være frustrerende, men like fullt oppstår behovet for å markere statusen din overfor systemet. Et ytterligere krevende element i dette statuskravet er at det kan virke som at Russland adresserer USA som sin hovedmotstander. Hvis det er tilfellet at Putin opererer med en kald-krig-mentalitet, vil det tilsi en enorm overvurdering av egne kapabiliteter. Det vil dermed ikke være mulig for andre stater å innfri det statuskravet Russland kommer trekkende med, for det henger ikke sammen med realitetene.

Er det plass til en sterk motstander innenfor et hierarkisk-organisert, internasjonalt system, eller må denne plasseres på utsiden av systemet? Det er kanskje noe i dette spørsmålet som gjør statusteori egnet for å forstå Japans alenegang og ekspansjon og Russlands invasjon av Ukraina. Statusteori etablerer en tolkningsramme som tar hensyn til at stater opererer innenfor *globale* systemer. I det globale systemet så møtes ulike kulturer for samhandling, noe som er en krevende øvelse i seg selv. Folkeforbundet står som et interessant eksempel på dette. Det illustrerer hvor krevende det er å etablere felles internasjonale systemer i et globalt verdenssamfunn. Folkeforbundet var utformet av staten med høyest status, og dennes kultur og idé om hva som var rett. De andre statene i systemet måtte gi plass til denne statens interesser, institusjoner og ideer. For at institusjonen skulle fungere, krevdes det tillit, både til rammene rundt og målet med institusjonen. Det var kanskje ikke så vanskelig for de vestlige stormaktene å akseptere rammene, i og med at de harmonerte med deres egen nasjonale identitet og kultur. Men er det mulig for en sterk aktør med et annet perspektiv på verden å operere innenfor det samme systemet uten at frustrasjon og aggresjon oppstår? For Japan ble samarbeidet med Vesten et system de måtte bryte ut av. For Russland er det en litt mer krevende øvelse; de bryter forsøksvis ut av det vestlige samarbeidet, samtidig som de fortsetter å være en del av det. Dermed fortsetter kimen til frustrasjon og muligheten for aggresjon å være til stede.

Et element som ikke har vært en del av teorien jeg har benyttet, er at statuskriterier endrer seg over tid. En av grunnene til at Japan ikke ble en del av det gode selskap, i tillegg til rasismen, var at de oppførte seg så aggressivt. De var imperialister i en tid der europeerne var i gang med å dreie kulturen i mer dialogisk retning. Det samme gjelder russerne. De som er mektige har forholdsvis høy status, og er kanskje ubevisste denne statusen og tar det for gitt? De har definert systemet og definert hva som er «rett» ut fra egne kulturelle preferanser og erfaringer. Kan det tenkes at voksende stater oppfører seg annerledes enn status-quo stater? At Japan var og Russland er ute av takt med Vestens utvikling? Og at de ved å representere en kultur som ikke lenger er en del av den aksepterte kulturen, de facto havner lavere på rangstigen uansett hvor sterke kapabiliteter de bygger opp? For videre forskning kunne det være interessant å utforske dette nærmere.

I forbindelse med videre forskning, melder andre spørsmål seg. Er det større sannsynlighet for at voksende stater opplever rang-ubalanse og benytter aggressive metoder for å markere dette? Avledet fra dette, er det et annet spørsmål som også hadde vært interessant å utforske nærmere: Kan en topdog sine aggressive handlinger forklares med rang-ubalanse? Hva hadde skjedd om Japan hadde forlatt forhandlingsbordet i Versailles uten å akseptere

premissene for avtalen? Dette ville jo også ha vært en manglende anerkjennelse av USA som topdog med definisjonsmakt i systemet. Hvor viktig er det for en aktør som sitter med definisjonsmakten at andre aktører bifaller? Hvilke midler velger en topdog for å få sin agenda hørt? Er disse midlene forskjellige fra en underdog sine? Har en topdog mindre å tape, eller mer? Å svare på dette ligger ikke denne oppgavens prosjekt. Samtidig understreker spørsmålene den store forskjellen mellom det å være topdog og underdog.

Både Japan og Russland har erfart at landet tildeles en annen status i møte med andre land enn den de ser seg berettiget til, og dermed har de valgt å isolere seg og benytte aggressive virkemidler for å markere sin status. Spørsmålet er om forklaringen på aggresjonen ligger i manglende statusanerkjennelse, eller om det finnes andre forklaringsfaktorer som står sterkere. Innenfor internasjonalt samarbeid så sauses økonomiske interesser, sikkerhetspolitikk og behovet for anerkjennelse sammen, noe som kan gjøre det utfordrende å se klart. Økonomiske og militære kapabiliteter ligger, sammen med andre faktorer, til grunn for akkumulert status. Dermed kan man hevde at disse andre forklaringsfaktorene bidrar til å forklare, men at det er status-perspektivet som setter oss i stand til å virkelig forstå. Til syvende og sist, er det ikke mulig å bruke en rendyrket rasjonell mål-middel-teori når vi skal forklare beslutninger som blir tatt. Det er mennesker som tar beslutninger, og mennesker er av naturlige årsaker ikke i stand til å være 100 % rasjonelle. Det er andre faktorer som spiller inn, og én av disse faktorene er behovet for anerkjennelse. De etablerte teoriene som baserer seg på rikdom og sikkerhet gir oss disponerende forklaringer, men den utløsende forklaringen på konflikt finner vi i det dypt menneskelige behovet for anerkjennelse. Dermed kan vi også konkludere med at det er en stor overlapp mellom anarki- og hierarkifokuserte tilnærminger, noe som burde resultere i at de behandles som supplerende heller enn motsetningsfylte tradisjoner.

Litteratur

- Anno, T. (2018). *National Identity and Great-Power Status in Russia and Japan: Non-Western Challengers to the Liberal International Order*. London: Routledge
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2019, 29. april). *Empire of Japan*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Empire-of-Japan> Hentet: 8. oktober 2022
- Burkman, T.W. (2008). *Japan and the League of Nations: Empire and World Order, 1914–1938*, Honolulu: University of Hawaii Press
- Buzinkai, D.I. (2007). The Bolsheviks, the League of Nations and the Paris Peace Conference, 1919. *Soviet Studies*, 19 (2), 257-263
DOI: <https://doi.org/10.1080/09668136708410589>
- Bushkovitch, P. (2012). *A Concise History of Russia*, New York: Cambridge University Press
- Carvalho, B. De & Neumann, I.B. (2015). *Small States Status Seeking. Norway's Quest for International Standing*, New York: Routledge
- CIA. (u.å.) *Russia*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/map> Hentet: 29.9.22
- Cooper, C. G. (2022, 21. januar). NATO. I *Store norske leksikon*. <http://snl.no/NATO>
Hentet: 8. oktober 2022
- Dafoe, A., Renshon, J., Huth, P. (2014). Reputation and Status as Motives for War. *Annual Review of Political Science* 17 (1), 371–93.
DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-071112-213421>
- Dahler-Larsen, P. (2007). Kvalitativ metode. *Politica*, 39 (3), 317-334
DOI: 10.7146/politica.v39i3.69868
- Duțu, D-M. (2020). USSR Foreign Policy and the Warsaw Pact. *Strategic impact*, 4 (77), 178-189
<https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=967558>
- Duque, M.G. (2018). Recognizing International Status: A Relational Approach. *International Studies Quarterly* 62 (3), 557-592
DOI: 10.1093/isq/sqy001
- EGGE, Å. (2022, 9. juni). Sovjetunionen. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/Sovjetunionen>
Hentet: 9. oktober 2022
- Forsberg, T. (2014). Status conflicts between Russia and the West: Perceptions and emotional biases. *Communist and Post-Communist Studies*, 47 (3-4), 323-331

- Freeze, G.L. (2009). From Stalinism to Stagnation: 1953-1985. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 406-450). Oxford: Oxford University Press
- Freeze, G.L. (2009). A Modern “Time of Troubles”: From Reform to Disintegration 1985-1999. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 451-488). Oxford: Oxford University Press
- Freeze, G.L. (2009). Rebuilding Russia. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 489-527). Oxford: Oxford University Press
- Freire, M.R., Heller, R. (2018). Russia’s Power Politics in Ukraine and Syria: Status-seeking between Identity, Opportunity and Costs. *Europe-Asia Studies*, 70 (8), 1185-1212
DOI: <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1521914>
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*, New York: Free Press
- Fuller Jr, W.C. (2009). The Great Fatherland War and Late Stalinism 1941-1953. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 374-405). Oxford: Oxford University Press
- Galtung, J. (1964). A structural theory of aggression. *Journal of Peace Research*, 1(1), 95–119.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
DOI:10.1017/CBO9780511664267.003
- Goldstein, E. (2002). *The First World War Peace Settlements, 1919-1925*. London: Routledge
- Gordon, A. (2003). *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*, New York: Oxford University Press
- Halliday, E.M. (2016). *The Russian Revolution*. New Word City
- Hobbes, T. (2018). *Leviathan*, Minneapolis: First Avenue Classics
- Husband, W.B. (2009). The Next Economic Policy (NEP) and the Revolutionary Experiment. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 307-340). Oxford: Oxford University Press
- Keiger, J. (2022, 17. Juni). Why is Macron so desperate to bring Russia in from the cold? *The Spectator*. <https://www.spectator.co.uk/article/why-is-macron-so-desperate-to-bring-russia-in-from-the-cold-> Hentet: 10. oktober 2022
- Kennan, G. (1946, 22. februar). *The Chargé in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State*. Office of the Historian, Foreign Service Institute. United States Department of State. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v06/d475>
- Kennedy, Paul (2017) *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London: William Collins
- Kissinger, H.A. (2015) *World order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Great Britain: Penguin Books

- Kramer, M. (2009). The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia, *The Washington Quarterly*, 32(2), 39-61
DOI: 10.1080/01636600902773248
- Kreml (2007, 10. februar). *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- Kreml. (2021, 12. Juli). *Article by Vladimir Putin «On the Historical Unity of Russians and Ukrainians»*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> Hentet: 24.9.22
- Kreml (2021, 23. desember). *Vladimir Putin's annual news conference*. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/press_conferences/67438
- Levine, L. (1914). Pan-Slavism and European Politics. *Political Science Quarterly*, Vol. 29 (4), 664-686
<https://www.jstor.org/stable/2142012>
- Larson, D.W., Shevchenko A. (2010). Status Seekers: Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy. *International Security* 2010, 34 (4), 63–95
DOI: <https://doi.org/10.1162/isec.2010.34.4.63>
- Larson, D.W., Shevchenko A. (2014). Russia says no: Power, status, and emotions in foreign policy. *Communist and Post-Communist Studies*, 47 (3-4), 269-279
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.09.003>
- Larson, D.W., Paul, T., & Wohlforth, W. (2014). Status and World Order. I T. Paul, D. Welch Larson, & W. Wohlforth (Red.), *Status in World Politics* (s. 3-30). Cambridge: Cambridge University Press.
DOI: <https://doi:10.1017/CBO9781107444409.002>
- Magaril, S. (2012). The Mythology of the “Third Rome” in Russian Educated Society. *Russian Politics and Law*, 50 (5), 7–34
DOI: 10.2753/RUP1061-1940500501
- Marker, G. (2009). The Age of Enlightenment 1740-1801. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 132-167). Oxford: Oxford University Press
- Martin, J. (2009). From Kiev to Muscovy: the Beginnings to 1450. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 1-30). Oxford: Oxford University Press
- Mattern, J., & Zarakol, A. (2016). Hierarchies in World Politics. *International Organization*, 70(3), 623-654
DOI:10.1017/S0020818316000126
- Mainville, M. (2006, 28. september). Georgia arrests Russian officers for spying and surrounds army HQ. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2006/sep/28/russia.georgia> , Hentet 18.9.22

- Mearsheimer J.J. & Walt, S.M. (2013). Leaving Theory Behind: Why simplistic hypothesis testing is bad for International Relations. *European Journal of International Relations*, 19 (3), 427-457
DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066113494320>
- Moses, J., & Knutsen, T. (2019). *Ways of Knowing: Competing Methodologies in Social and Political Research* (3. utg.). London: Red Globe Press
- Neuman, S.G. (2012). Power, Influence, and Hierarchy: Defense Industries in a Unipolar World. *Defence and Peace Economics*, 21 (1), 105-134
DOI: <https://doi.org/10.1080/10242690903105398>
- OECD (2022, 12. oktober). *Gross domestic product (GDP) (indicator)*.
<https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>
DOI: 10.1787/dc2f7aec-en
- Ransel, D.L. (2009). Pre-reform Russia 1801-1855. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 168-198). Oxford: Oxford University Press
- Record, J. (2009). *Japan's Decision for War in 1941: Some Enduring Lessons*. U.S Army War College, Strategic Studies Institute
- Sabbagh, D. (2022, 4. juni). Russia must not be humiliated in Ukraine, says Emmanuel Macron. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/04/russia-must-not-be-humiliated-ukraine-emmanuel-macron> Hentet: 18. september 2022
- Schepp, M. & Pyljow, W. (2007, 10. oktober). The West Shouldn't Humiliate Us. *Der Spiegel*.
<https://www.spiegel.de/international/world/spiegel-interview-with-putin-confidant-vladimir-yakunin-the-west-shouldn-t-humiliate-us-a-510530.html> Hentet: 26.5.2022
- Sarotte, M.E. (2010). Not One Inch Eastward? Bush, Baker, Kohl, Genscher, Gorbachev, and the Origin of Russian Resentment toward NATO Enlargement in February 1990. *Diplomatic History*, 24 (1), 119-140
<https://www.jstor.org/stable/24916036>
- Stalker, N.K. (2018). *Japan: History and Culture From Classical to Cool*. California: University of California Press
- Thuesen, N.P. (2022, 11. februar). Japan. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/Japan>
Hentet: 11. oktober 2022
- Tolz, V. (2001). *Inventing the nation. Russia*. New York: Oxford University Press Inc.
- Tosh, J. (2010). *The Pursuit of History*. Taylor & Francis Group.
- Torke, H-J. (2009). From Muscovy Towards St. Petersburg 1598-1689. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 63-99). Oxford: Oxford University Press

- Tsygankov, A. P. (2012). *Russia and the West – From Alexander to Putin: Honor in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wallace, M.D. (1971). Power, Status, and International War. *Journal of Peace Research*, 8(1), 23-35
DOI: <https://doi.org/10.1177/002234337100800103>
- Waltz, K.N. (2018). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. (Anniversary edition). New York: Columbia University Press
- Wang, Z. (2008). National Humiliation, History Education, and the Politics of Historical Memory: Patriotic Education Campaign in China. *International Studies Quarterly*, 52(4), 783–806.
<http://www.jstor.org/stable/29734264>
- Williams, M. (2007). *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford: OUP Oxford
- Zarakol, A. (2011). *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*. Cambridge Studies in International Relations, vol. 118. Cambridge: Cambridge University Press
- Zelnik, R.E. (2009). Revolutionary Russia 1890-1914. I Freeze G. L. (Red), *Russia. A History* (3. utg., s. 234-268). Oxford: Oxford University Press

Vedlegg

Vedlegg 1: Profesjonsfaglig relevans

Som lektorstudent, skal man beskrive oppgavens profesjonsrelevans. For samfunnsfagene ligger det å anvende historie for å forklare sammenhenger og forstå hendelser bedre i fagenes natur. Jeg opplever det likevel som aller mest relevant å svare på spørsmålet om profesjonsrelevans på et generelt, heller enn fagspesifikt, grunnlag. For spørsmålet er vel snarere om det er noe med å skrive en masteroppgave som *ikke* er profesjonsrelevant for en lektor.

I den overordnede delen av læreplanen står følgende om kritisk og vitenskapelig tenkning:

Opplæringen skal gi elevene en forståelse av kritisk og vitenskapelig tenkning. Kritisk og vitenskapelig tenkning innebærer å bruke fornuften på en undersøkende og systematisk måte i møte med konkrete praktiske utfordringer, fenomener, ytringer og kunnskapsformer. Opplæringen skal skape en forståelse av at metodene for å undersøke virkeligheten må tilpasses det vi ønsker å studere, og at valg av metode påvirker det vi ser.

Hvis ny innsikt skal vokse fram, må etablerte ideer granskes og kritiseres med teorier, metoder, argumenter, erfaringer og bevis. Elevene skal kunne vurdere ulike kilder til kunnskap og tenke kritisk om hvordan kunnskap utvikles. De skal også kunne forstå at deres egne erfaringer, standpunkter og overbevisninger kan være ufullstendige eller feilaktige. Kritisk refleksjon forutsetter kunnskap, men gir samtidig rom for usikkerhet og uforutsigbarhet. Opplæringen må derfor søke en balanse mellom respekt for etablert viten og den utforskende og kreative tenkningen som kreves for å utvikle ny kunnskap. (UDIR).¹²⁹

Det ligger altså en profesjonsfaglig relevans i å øve seg i den vitenskapelige disiplinen. Hvis man skal kunne lære bort noe på en adekvat måte, så bør man forstå prinsippene selv, og forståelse utvikles best gjennom erfaring. Det handler om å forstå at det eksisterer ulike teorier som bygger opp under ulike virkelighetsoppfatninger, og som dermed gir oss ulike svar og løsningsforslag. Når du velger en teori, tar du et retningsvalg, og dermed beslutter du samtidig hva du vil lete etter for å bekrefte teorien. Denne øvelsen har en verdi i seg selv, men det har enda større verdi hvis du forstår at du kun får tilgang til deler av en sammensatt sannhet.

Jobben som lektor innebærer å gå fra studentrollen til veilederrollen, og det finnes erfaringer fra masterstudentens elev-perspektiv som enhver lærer bør ta med seg inn i yrket. For en lektor er det derfor også profesjonsrelevant å sette seg i en situasjon der man skal lære

¹²⁹ UDIR (u.å). *Overordnet del 1.3 Kritisk tenkning og etisk bevissthet*. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.3-kritisk-tenkning-og-etisk-bevissthet/>

noe og må bli veiledet på veien til kunnskap. Det er en krevende situasjon å stå i, men den kan også være enormt givende, lærerik og motiverende. Å tenke høyt før du har tenkt ferdig, kan oppleves sårbart, men det å åpne opp for andres innspill underveis vil både gjøre deg klokere og resultatet bedre.

